MSS No. 206 Subject Religion

Name of MSS श्रीमद्भगवत (एक खंड) टीका सहित

Author — —

Period — — Folios 46

Script Sanskrit Source Prithipal Singh, Amritsar

Missing Folios

206

~~208~~

152

206

206

चिताये
वनः॥ष
र्षगवर
मित्याह
नमःश्र

तस
हपद
चसवीर्य
तिव

…णेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः ॥ ॐ विश्वसर्गाद्विसर्गादि नवलक्षणलक्षितं
…हामनमामतं ॥ १ ॥ दशमे दशमस्कन्धमाश्रितायनविग्रहं ॥ श्रीउग्रयुक्तलीलाभिर्यो वदाने रम्
…न्निविताना नामोपवर्ण्यते ॥ धर्मस्त्रानिनिमित्तमुनिरोधावुहभक्तुंजो २ माहूतापिखुत
…: ॥ ननन्मसंगतनस्तशिसंहारादि निरूपिणे ॥ ४ ॥ हूनाननवतिस्थायायादशमेकल्ल कीर्तये
…प्रार्थननन्यः ॥ ५ ॥ भारंहर्तुं हरेजन्मसप्रसंगनिरूप्यते ॥ गोकुलेमथुरायांच हारवंसानतः

…जो वा वा कथितोवंशविस्ता   रोभवतास्सूर्यसोमयोः
…गहांचोभयवंशपानो चरितं   परमाद्भुतम ॥ १ ॥ राम

…नीलात्रिधाशेन्नमतनक्केर्देल्लनेकधा ॥ सपंचत्रिंशताध्यायैरहहूंदावनादिषु ॥ ७ ॥ गोकुलेवसतोली
…ता ॥ एकेनयमुनावारिप्रक्रूरेणकृतास्तुतिः ॥ ८ ॥ एकादशाभिराख्यातालीलापुरेकृता ॥ गोषेद्वा
…णा दिवर्ण्यते ॥ एवंनवतिरध्यायादशमेष्विदावया ॥ ९ ॥ नत्वृतप्रथमेकेमः स्वमस्तुंदेवकीसुताव
…न्नस्मा: षड्भानि निवर्ण्यते ॥ कस्मावुतारचरितं नश्रवणमनितिनर्वृतः ॥ उक्तानुवादैनोन्तुकाङ्गाजाए
…यतइति ॥ उभयवंशपानां सोमसूर्ययोड्वानाम ॥ श्री ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम   राम

यदोश्च वंशो वर्णित इत्यन्वयः ॥ अंशेनेति प्रतीत्यभिप्रायेणोक्तं ॥ ननु कानि जातो गतः पितृगृहाद्व्रजमेधितार्थ
इत्यादिना मत्स्य पुनर्विस्तरेण वदेत्याह ॥ अवतीर्येति ॥ ३ ॥ भूतानि भावयति देवो य एवं वा इति भूतभावनः ॥ अ
वै लोके त्रिधा जना मुक्ता मुमुक्षवो विषयिनश्च ॥ तेषां मध्ये अत्र च वक्तव्यं चेत्याह ॥ ३ ॥ निवृत्ततर्षैर्गीयमान
स्य मुक्तैरणीत्यर्थः ॥ मुमुक्षूणां मध्ये तमेवोपाय इत्याह भवौषधादिति ॥ विषयिणामपि परमो विषयोयमित्याह
श्रोत्रमनोभिरामादिति ॥ अपगतासुगात्मानं यस्मात्तं हन्तीत्य पशुघ्नः ॥ तस्मात्पशुघ्नाति नहि नितान्तं स्माद्धिनोन्नमः श्ला

यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम ॥ तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः ॥ २ ॥ अवतीर्य यदोर्वं
शे भगवान्भूतभावनः ॥ कृतवान्यानि विश्वात्मा तानि नो वद विस्तरात् ॥ ३ ॥ निवृत्ततर्षैरुपगीयमाना
द्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् ॥ क उत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्विरज्येत विना पशुघ्नात् ॥ ४ ॥ पि
तामहा मे समरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः ॥ दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृत्वातरन्वत्सपदं स्म

कोऽयं योऽयमुत्तमश्लोकः श्रीकृष्णस्य गुणानुवादात्कः पुमान् विरज्येत विरक्तो भवेत् ॥ अस्मत्कुलदैवतं श्रीकृष्णः अतस्तच्च
वर्णितं श्रोतव्यमित्याशयेनाह ॥ ५ ॥ अमरान् जयन्ति ये तैः देवव्रतो भीष्मः तदाद्यैरतिरथैः तिमिंगिलतुल्यैर्दुरत्ययं वत्सपद
मेव सागरं वत्सपदं ॥ अस्य त्वकृतवान् मे पितामहा युधिष्ठिरादयो नरन्स्य अत्र हेतुर्यः श्रीकृष्णः स एव प्लवो येषां तेन तस्य वीर्या
दस्वेति तृतीयश्लोकेनान्वयः ॥ न केवलं पाण्डवानेवारक्षत् इदं मत्कलेवरमपीत्याह ॥ ६ ॥ रौम ॥ रौद

भा. द.
पू. टी.
२

द्रौणेरस्त्रस्याग्नेः ब्रह्मास्त्रेण दग्धं इदं मदंगं शरीरं कुरूणां पांडवानां च संतानस्य निधानं॥ मम मातुः कुक्षौ प्रविश्य तं च क्रोयो
यो जुगोपेति॥६॥ अखिलदेहभाजां सर्वप्राणिनामंतरंतर्बहिश्च पुरुषरूपेण कालरूपेण चेति॥ अंतःस्थाभिमायेलवकुवचने
मृत्युं संसारममृतं मोक्षमपि प्रयच्छतो भगवतः॥ तस्य वीर्याणि वदस्व ब्रूहि॥ स्वयंभावः॥ अंतर्यामिरूपेणाज्ञानं हृत्वा मुक्ति
बहिर्दृष्टीनां कालरूपेण मृत्युं ददाति॥ यतश्चैतौ न हि स्यात् तर्हि याणि एव श्रोतव्यानीति॥७॥ ननु बलं गर्भसंसारणं च कुमेर

द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदं मदंगं संतानबीजं कुरुपांडवानां॥ जुगोप कुक्षिं गत आत्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गता
याः॥६॥ वीर्याणि तस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिः पूरुषकालरूपैः॥ प्रयच्छतो मृत्युमुतामृतं च मायाम
नुष्यस्य वदस्व विद्वान्॥७॥ रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः संकर्षणस्त्वया॥ देवक्या गर्भसंबंधः कुतो देहांत
रं विना॥८॥ कस्मान्मुकुंदो भगवान् पितुर्गेहाद्व्रजं गतः॥ क्व वासं ज्ञातिभिः सार्धं कृतवान्सात्वतां पतिः
॥९॥ व्रजे वसन् किमकरोन्मधुपुर्यां च केशवः॥ भ्रातरं चावधीत्कंसं मातुरद्धातदर्हणं॥१०॥१॥ राम॥ राम

विपुलं ध्रुवं॥ वसुदेवस्तो रोहिण्यां कृतादीन् सुदपादयदिति॥ ते रोहिण्याः तनये रामः प्रोक्तः॥ वसुदेवस्तु देवक्यां मधुपुरान्नीजन
त॥ कीर्त्तिमंतं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः॥ ऋजुं संमर्दनं चैव संकर्षणमहेश्वरं॥ अष्टमस्तु तयोरासीत्स्वयमेव हरिः किलेति॥ पु
नर्देवक्या गर्भसंबंधः तस्य रोहिणीसुतः कुतो घटते इत्यपेक्षा॥८॥ कस्मादिति भगवतः कंसभयशोकासंभवादित्यर्थः॥ पितुर्गेहाद्व्रज
देवरहाद्व्रजे गोकुलं कस्माद्गत इति श्लोकः॥९॥ मातुर्भ्रातरं कंसं॥ तस्माद्वधार्हं अद्धा साक्षात् तदवधीत॥१०॥ राम॥ राम

राम
२

स्पृहे ॥११॥ ननु त्वत्तस्त्वञ्जो पीडितस्त्व कुत एव स्थ वर्णावकाश इत्याह ॥ नैषेति ॥ त्यक्तोदस्यापि अमृतजीवनं हरिकथामृतपानं निमित्तं तदुपरमे जीवितमेव स्यात्तेनास्यादित्यर्थः ॥१२॥ भृगुनंदन शौनक एवं साधुवादं समीचीनप्रश्नं वैयासकिः श्रीविष्णुः विष्णुरातं परीक्षितं भागवतेषु श्रेष्ठः ॥१३॥ व्यवसिता कृता निश्चया यया धीः तो बुद्धेः ॥१४॥ तत्पादसलिलं गंगोदकं ॥ तत्र प्रावन्त्य

देहं मानुष्यमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्णिभिः ॥ मधुपुर्यां सहावात्सीत्पत्न्यः कत्यभवन्विभो ॥१०॥ एतदन्यच्च सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितं ॥ वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ श्रद्दधानाय विस्तृतं ॥११॥ नैषातिदुःसहा क्षुन्मां त्यक्तोदमपि बाधते ॥ पिबन्तं त्वन्मुखाम्भोजच्युतं हरिकथामृतं ॥१२॥ श्री सूत उवाच ॥ एवं निशम्य भृगुनंदन साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातं ॥ प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥१३॥ श्रीशुक उवाच ॥ सम्यग्व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम ॥ वासुदेवकथायां ते यज्जाता नैष्ठिकी मतिः ॥१४॥ वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन्पुनाति हि ॥ वक्तारं पृच्छकं श्रोतॄंस्तत्पादसलिलं यथा ॥१५॥ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः ॥ आक्रान्ता भूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥१६॥ गौर्भूत्वाश्रुमुखी खिन्ना रुदन्ती करुणं विभोः ॥ उपस्थितान्तिके तस्मै व्यसनं स्वमवोचत ॥१७॥ राम राम

पमं भगवद्वक्तारस्काकारणमाह ॥१५॥ दृप्तनृपव्याजा ये दैत्याः तेषामनीकसेनानामयुतैर्या भूरिभारः तेनाक्रांता १७ विभोरंतिके उपस्थिता ॥ स्वं व्यसनमवोचत ॥१७॥
राम राम राम ॥

श्री भा
द पूटी
३

रुपेणाधर्मेणाश्रमं तात्वं सर्वं पिबति वृषाकपिं ॥१९॥ पौरुषीं पुरुषस्य भगवतो गां वाचं मे मत्तः माशिशृणुत मा चिरं यथा विलंबे
ति ॥ तथैव विधीयतां चेति विलापनात् ॥२१॥ पुरैव पुंसा ईश्वरेण ज्वरः संतापो वधृतो निश्चितः पृथ्वीमेव २५ देवकीगर्भसंकर्षणात्

ब्रह्मा तदुपधार्याथ सहदेवैस्तयासह ॥ जगाम ससत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥१८॥ तत्र गत्वा जगन्नाथं
यं देवदेवं वृषाकपिं ॥ पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहितः ॥१९॥ गिरं समाधौ गगने समीरितां नि
शा शम्य वेधास्त्रिदशानुवाच ह ॥ गां पौरुषीं मे शृणुता ॥ ॥ मराः पुनर्विधीयतामाशु तथैव मा चिरं ॥२०॥ पुरैव
पुंसावधृतो धराज्वरो भवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्य ॥ ॥ तां ॥ स यावदुर्व्या भरमीश्वरेश्वरः स्वकालशक्त्या क्षप
यंश्चरेद्भुवि ॥२१॥ वसुदेवगृहे साक्षाद्भग ॥ ॥ वान्पुरुषः परः ॥ जनिष्यते तत्प्रियार्थं संभवन्तु सुरस्त्रि
यः ॥२२॥ वासुदेवकलानंतः सहस्रवद ॥ ॥ नः स्वराट् ॥ अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकी
र्षया ॥ विष्णोर्माया भगव ॥ ॥ ती यया संमोहितं जगत् ॥ आ ॥
दिष्टा प्रभुणांशेन कार्यार्थे संभविष्यति ॥ २४ ॥ राम ॥

नारोमन्ददुःसहत्वादित्याह ॥ ईश्वराणां लोकपालादीनामपीश्वरः स्वस्वरूपकालबलात् ॥ यावद्भूमेर्भारं क्षपयन् भगवांश्चरेत्
२१ ॥ स्वहं ॥२३॥ स्वेनात्मरूपेण राजत इति स्वराट् ॥२४॥ देवकीगर्भसंकर्षणाद्यशोदागर्भमोहनादिकार्यार्थे यशोदायां संभविष्यति ॥२५॥

स्पष्टं ॥ भोजेन्द्रबंधनागारे वतारायकृष्णस्तावृमाह सूरसेन इत्यादि यावदध्यायसमाप्तिः ॥ २६ ॥ मथुरायामावसन ॥ विषयान्देशान्
॥ २७ ॥ स्वर्ययानवोढया प्रयाणे प्रयाणार्थं ॥ २८ ॥ रश्मीन्प्रगृहीत ॥ ३० ॥ पारिबर्हमुपस्कारमार्थमयुतं पञ्चदशसहस्राणि अश्वा

श्रीशुकः ॥ इत्यादिरूपामृतगाणां पुण्यजापतिपतिर्विभुः ॥ समाम्नासमहीगोभिः स्वधामपरमं ययौ ॥ २६ ॥
शूरसेनो यदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीम् ॥ माथुरान्शूरसेनांश्च विषयान्बुभुजे पुरा ॥ २७ ॥ राजधानी ततः
साभूत्सर्वयादवभूभुजाम् ॥ मथुरा भगवान्यत्र नित्यं सन्निहितो हरिः ॥ २८ ॥ तस्यां तु कर्हिचिच्छौरि
र्वसुदेवः कृतोद्वहः ॥ देवक्या सूर्यया सार्धं प्रयाणे रथमारुहत् ॥ २९ ॥ उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रिय
चिकीर्षया ॥ रश्मीन्हयानां जग्राह रौक्मै रथशतैर्वृतः ॥ ३० ॥ चतुःशतं पारिबर्हं गजानां हेममालिनां
अश्वानामयुतं सार्धं रथानां च त्रिषट्शतं ॥ ३१ ॥ दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलंकृते ॥ दुहित्रे देवकः प्रादा
द्याने दुहितृवत्सलः ॥ ३२ ॥ शंखतूर्यमृदंगाश्च नेदुर्दुंदुभिभिः समं ॥ प्रयाणप्रक्रमे तावद्वरवध्वोः सुमंगलं
३३ ॥ पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक् ॥ अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां वहसेऽबुध ॥ ३४ ॥ इत्युक्तः
स खलः पापो भोजानां कुलपांसनः ॥ भगिनीं हंतुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीत् ॥ ३५ ॥ राम ॥

अश्वानां त्रिषट्शतमष्टादशशतानि रथानां हेममालिनामिति सर्वत्रैव योज्यं ॥ ३१ ॥ प्रग्रहिणं रश्मियुतं अभाष्य रे कंसेति संबो
ध्य हंता हनिष्यति ॥ ३३ ॥ कुलपांसनः कुलदूषणः ॥ आरब्धः उद्युक्तः ॥ कचे केशावधे ॥ ३५ ॥ राम राम राम

भा द
पू टी
४

रुषोसंकुरे ॥ महाभाग इत्ययंभावः ॥ स्वजन्मनिहर्षेणादावेव ॥ देवानकदुंदुभिघोषणाभाविविभाव्य वसुदेवनारेणाशकायनीका
रत्ना[illegible]सभवतीति सांत्वयन् ॥ स्तुत्याकृपाविषयत्वोपपत्तिभिश्च साममार्गेण संबोधयन् ॥३६॥ सामभेदाभ्यां संबोधयन् न
वेन्नत्वाभिमरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहांतरस्याप्यवश्यंभावित्वात्तत्रापि चभोगशेषसत्त्वादीन् ॥

तेनुगुपितकर्माणं नशंसंसनिरपत्रपं ॥ वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसांत्वयन् ॥३६॥ श्रीवासुदेवउवाच
॥ श्लाघनीयगुणैः सर्वैःभवान्भोजयशस्करः ॥ सकथंभगिनींहन्यात्[illegible]स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ॥३७
मृत्युर्जन्मवतांवीर देहेनसहजायते ॥ अद्यवाब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ॥३८॥ देहेपंचा
त्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोवशः ॥ देहांतरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः ॥३९॥ राम ॥ राम ॥ राम

चरणमयुक्तमित्यभ्युपेत्याह ॥३८॥ देहेनसहेति विधात्राललाटेलिखितत्वात् इति ॥ तथापिकालविलंबार्थंहन्मीविवेक
तत्राह ॥ अद्यवेति अवश्यंभाविनिमरणेविलंबमात्रायपापाचरणमयुक्तमितिभावः ॥ किंचअस्मिन्देहेगतेयदिदेहांतरे
नस्यात्तदाऽशुभेनपापेनापितस्यासंबंधेनतुतदस्तीत्याह ॥३९॥ देहेपंचत्वमापन्ने आपन्नप्रायेकर्मवशाद्यत्नतएवप्रथमदे

एकेनाग्रतोनिहितेन। पदा तिष्ठन्सुवमवष्टभ्य पश्चादन्येन पूर्वदेशादुत्थाय पुरो निहितेन पदा गच्छतीति न दृष्टांतः अत्र च स्वी
कारपरित्यागेनानंतं तभिन्नविषयाविति। स्पष्टं दृष्टांतांतरमाह। यथा तृणजलौकेति। साहित्यरांतरमवष्टभ्य पूर्वंतर
णंत्यजति। एवं कर्मपथे वर्तमानो संसारी जीवोपि ॥४०॥ देहविषयावेव स्वीकारपरित्यागौ दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह ॥४०॥ दृ ह
राजादिदर्शनेयत्न स्वदृश्यं देहे राजादिदृश्यं किमपि। अनिरुक्तं पश्यति। तत्क्षणांतरे चितदेवाहमिति प्रपद्यते न मन्यते तत्स्वा
+ देहादि स्ववर्णताभ्यामाहितसंस्कारेण मनसा तदेवानुचिंतयन् ४५ दृश्यं जाग्रद्दृष्टवत् +

स्वप्नेऽस्मिन्नपदे केनयथैवैकेनगच्छति। यथा तृणजलौकैवं देही कर्मगतिं गतः ॥५०॥ स्वप्ने यथा पश्यति
देहमीहारामनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः। दृष्टं भूयोऽमनसा तु चिंतयन्प्रपद्यते तत्तामपि शीघ्रविस्मृतिः ॥५१॥

यद्देहादपरा न स्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति जाग्रत्येव दृष्टांतं दर्शयितुमाह मनोरथेनेति। अत्रापि दृष्टस्त्रक्माभ्यामित्यादि सर्वं योज्यं
नयावद्वदति। जंतोर्वैकस्य चिह्नैतावन्न तु रंत्यत विस्मृतिः। जन्मत्वान्मतया पुंसः सर्वभावेन भूरिदेति विषयस्वीकृतिं शकुर्यं
यास्वप्नमनोरथयोः। स्वप्नमनोरथे चेकन्याकृते न स्मरत्यसावित्यादि। तद्वद शापि कर्मवशाद्देहांतरं प्राप्य नं त्यजतीति ५ न नु
विविक्तदेहस्य लोकान्तरगमनं कृतस्त्यात्। देहविशेषप्राप्तौ किं कारणमत आह ॥५१॥ राम ॥ राम

भा द. पू टी ५

देहस्य पंचत्वसमये पंचसु गुणेषु मायारचितेषु नानादेहरूपेण रचितेषु दैवेन फलाभिमुखेन कर्मणा चोदितं तन्नाना सत्वं विका
रात्मकं मनोमयं देहं तिर्यगादिरूपं प्रति धावति धावत्सु मध्ये यमात्मा अभिनिवेशेन प्राप्नोति त्रासौ देही जायते ननु भ्रमसंभ
मेव कर्तृत्वात् देवजायमानं न तु कर्तात्मेत्याह ॥ प्रपद्यमान इति तदेवाहोपनिपद्यमानः तेन सह जायत इति ४१ ननु सत्यं भविष्य
ति ॥ किमपि देहमात्रेण यावत्स्वानि प्रियस्यापि देहस्य रक्षणाय यावत्नमपि क्रियते अति चेन्नेत्याह ॥ ४२ ज्योतिरिति ज्योतिरे

यतो यतो धावति दैवचोदितं मनो विकारात्मकमाप पंचसु ॥ गुणेषु मायारचितेषु देह्यसौ प्रपद्यमानः सह तेन जा
यते ॥ ४२ ॥ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते ॥ एवं स्वमायारचितेषु देह्यसौ गुणेषु रागानु
गतो विमुह्यति ॥ ४३ ॥

दकयुक्तेषु पार्थिवेषु घटादिषु यद्वा उदकेषु पार्थिवेषु तैलघृतादिषु वा प्रतिबिंबेन स्थितं समीरस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादिषु युक्तं
यथा ॥ एवं स्वाविद्यारचितेषु गुणेषु देहेषु असौ रागेणानुगतः प्रविष्टो मुह्यति अभिनिवेशं प्राप्नोति ॥ अयं भावः आत्मनस्तावद्देहाद्य
ध्यासात् ॥ नन्वात्मकं सह तेन जायत इति न तस्यात्मनोन्यधर्माध्यासायत्वेन देहधर्माः कार्श्यादयः आत्मनि प्रतीयते एवमात्मध
र्मोपि मास्य द्रष्टृत्वादयोपि देहादिषु निराजनस्यैकास्वदेहयोर्विशेषाभावात्कथं यामस्तु प्रतीकार इति ॥ ४३ ॥ ४३ ॥ ४३ ॥ ४३

हे २

एवमुक्तेः सामोपायमुपसंहरन् भेदमाह । स तया विधो देही कस्यचिद्द्रोहं नाचरेत् ॥ अन्तरिति अभिद्रुह्यमानात् । तत्त्वबोधेन स्वयमा
दविद्वान्मुत्र च भयमिति भेदो दर्शितः ॥४४॥ पुनः सामैवाह । पुत्रिकोपमा दारुमयीवाचेतनाया ॥४५॥ बोध्यमानः उपदिश्यमानः
स्वयं दारुणः पुरुषादान्दैत्याननुव्रतः अनुसरतः इति ॥४६॥ आनकदुन्दुभिरिति पदं महाभागस्तत्रोक्ताभिप्रायं प्रतिवाहं प्रतिकर्तुं

तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः ॥ आत्मनः बोधमविच्छन्द्रोग्धुर्वै परतो भयं ॥४४॥ एषा तवानुजा बा
ला कृपणा पुत्रिकोपमा ॥ हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सलः ॥४५॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं
च वर्तेत
सामादिभिर्भेदैर्बोध्यमानोपि दारुणः ॥ न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ॥४६॥ निर्बंधं तस्य तं ज्ञात्वा विचिं
त्यानकदुंदुभिः ॥ प्राप्तं कालं प्रतिवोढुमिदं तत्रान्वपद्यत ॥४७॥ मृत्युर्बुद्धिमतापोह्यो यावद्बुद्धिबलोदयं
यद्यसौ न निवर्तेत नापराधोस्ति देहिनः ॥४८॥ प्रदाय मृत्यवे पुत्रान्मोचये कृपणामिमां ॥ सुता मे जाये यदि
रन्मृत्युर्वा न म्रियेत चेत् ॥४९॥

५१
मित्यर्थः ॥ इदं वक्ष्यमाणमथ मृत्युमरणमन्वपद्यत ज्ञानवान् ॥४७॥ स्वल्पोयमेतन्न मम न्यूनमित्याशंक्याह स यद्येवमसौ तु रीति तस्माद्दुपेरा
र्वपरिहारायैव करिष्यामीत्याह ॥ प्रदायेति मृत्यवे कंसाय ननु इदमपि नैव न्याय्यमित्याशंक्याह सुता इति अस्य सो यदि मत्सुता न जायेरं
स्तदा यज्ञातिकृतावत् जीवितं तावदेव देवकी तदनन्तरं यद्ययमेव म्रियेत न दानं किंचिदन्याय्यं ॥४८॥ ४९ ॥ यम

भा द०
पू टी
६

यदि वा सुतामवियुतिनिवर्तं म्रियेत ॥ मत्सुतादेवी स्यम स्या मिति विपर्ययो वा किं न स्यात् ॥ ननु प्रोद स्यके स्वत न बाल कान्तयो।
मत्सुः स्यादित्यत आह ॥ गतिविनि धातुः ॥ अस्यास्ता महमोगा भोह ने तु नो वेती वच उक्त वत अन्त इदानीमपमार्थ ण भवमेवः
नयामति उपस्थितामत्सुरयं निवर्तेत न तावात्र निरदनः पुनः कालान्तरेणापतेत ॥ नापराधो मम मेत्यर्थः अयवा मत्सुताङ्कुर्यिता मर
त्सुः ॥ अस्य वधात्रिवर्तेत पुनरनेन मन्त्रेण भवेदिति यद्धा गतिधीत्वदूरस्य पर्यन्तस्य प्रपञ्च उपस्थित इति ॥ ४९ प्राणिनां महद्भ्य चडु विनतो

विपर्ययो वा किं न स्यात् गतिर्धातुर्दुरत्यया ॥ उपस्थितो निवर्तेत निर्दनः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥ अग्नेर्यथा दारु
वियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यत्र निमित्तमस्ति ॥ एवं हि जन्तोरपि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ॥ ५१
एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनिदर्शनम् ॥ पूजयामास सौरिर्वै बहुमानपुरःसरम् ॥ ५२ ॥ विकसद्व
दनाम्भोजो निरस्तं निरपत्रपम् ॥ मनसा दूयमानेन प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥ वासुदेव उवाच ॥ न चा
स्मात्ते भयं सौम्य यद्वै प्राहाशरीरवाक् ॥ पुत्रान् समर्पयिष्ये ते यतस्ते भयमागतम् ॥ ५४ ॥ राम ॥ राम

मिति मद्दृष्टान्तमाह ॥ अग्नेरिति ॥ ५० ॥ वनेकृतान् दहन्वह्निः सन्निहितानपि कृतान् परित्यज्य कदाचिद्दूरस्थानपि दहति यथा भेरहा
ना इत्यस्य प्रमाणं हि बतिरेकेण किंचित्रियामकमस्ति यथा ॥ एवं जन्तोर्जन्ममरणयोरपि हेतुर्दुर्विभाव्यो चिन्त्यः ॥ ५१ ॥ यावदात्म
निदर्शनं स्वप्रतापविधिं विचार्य ॥ ५२ ॥ तस्य विश्वासाय विकसितनवदनाम्भोजः प्रसन्नः अब्रवीत् ॥ ५३ ॥ यद्यशरीरिणी वागाह ॥ त
या निश्चिते अस्याः अस्याः सकाशात् ॥ नैव भयं नास्ति यतो यस्मात् पुत्रेभ्यः ते भयमुत्पन्नं तत्र एषमाहतेनु ॥ अन्योन्यापत्तया सर्वेण

[illegible]

निवर्त्तनेन निवृत्तः तद्वाक्यसारवित् उपपत्तिज्ञ इति ॥५५॥ प्रसूतिकाले प्राप्ते सर्वात्मा भगवानेव देवता यस्याः सा तथा सर्वदेवतामयी वी
भगवदाश्रयत्वात् ॥५६॥ सत्यमेव पुत्रं कथमर्पितवानित्यपेक्षायामाह ॥५७॥ साधूनां सत्यप्रधानानां पुत्रलालनसुखापेक्षा कथं स्तु ता
सत्येनेति ॥ अत आह ॥ विदुषामिति भगवानेव तत्त्वं नान्यदिति जानतामित्यर्थः ननु स्वयं नीतं प्रतिनं सो वा स्वं न रूप्यादि

श्रीशुक उवाच ॥ स्वसुर्वधान्निववृते कंसस्तद्वाक्यसारवित् ॥ वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद्गृहम् ५५
अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता ॥ पुत्रान्प्रसुषुवे चाष्टौ कन्यां चैवानुवत्सरं ॥५६॥ कीर्त्तिमन्तं प्रथमजं
कंसायानकदुन्दुभिः ॥ अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः ॥५७॥ किं दुःसहं नु साधूनां वि
दुषां किमपेक्षितं ॥ किमकार्यं कदर्याणां दुस्त्यजं किं धृतात्मनाम् ॥५८॥ दृष्ट्वा समत्वं तच्छौरेः
सत्ये चैव व्यवस्थितं ॥ कंसस्तुष्टमना राजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥५९॥ कंस उवाच ॥ प्रतियातु कुमारोऽ
यं नह्यस्मादस्ति मे भयम् ॥ अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मे विहितः किल ॥६०॥ तथेति सुतमादाय य
यावानकदुन्दुभिः ॥ नाभ्यनन्दत तद्वाक्यमसतो विजितात्मनः ॥६१॥ नन्दाद्या ये व्रजे गोपा याश्चा
मीषां च योषितः ॥ वृष्णयो वसुदेवाद्या देवक्याद्या यदुस्त्रियः ॥६२॥ राम ॥ राम ॥ राम

नत्वाभिति किं न स्यादित्येत्याह ॥ किमकार्यमिति ॥ ननु देवकीपुत्रं कथं त्यक्तवानित्यत आह ॥ दुस्त्यजमिति चित्तं धृत आत्माद
रियैस्तेषां ॥५८॥ कंसस्य शौरेर्देवकार्यानुगुणत्वं भवतीति नारदस्य प्रलयस्यान्ते तदाह ॥ नन्दाद्या इति त्रयेण ॥६१॥ राम ॥ राम

भा द
पू र्वेरी
७

उभयोर्वसुदेवकंसयोः ॥६३॥ वधोद्यमं देवकीहननमिति शेषः ॥६४॥ निगडैः स्वखलैः अजनो विष्णुः तस्य शंकया ॥६६॥
इति श्रीमद्भावार्थदीपिकायां दशमे प्रथमः ॥१॥ द्वितीये कंसभीतानां देवस्य गर्भगो हरिः ॥ ब्रह्मादिभिः स्तुतो मातुः साचमा ॥

सर्वे वै देवताप्राया उभयोरपि भारत ॥ ज्ञातयो बंधुसुहृदो ये च कंसमनुव्रताः ॥६३॥ एतत्कंसाय भगवाञ्छशंसाभ्येत्य नारदः ॥६४॥ भूमेर्भारायमाणानां दैत्यानां च वधोद्यमम्
॥६४॥ ऋषेर्विनिर्गमे कंसो यदून्मत्वा सुरानिति ॥ देवक्या गर्भसंभूतं विष्णुं च स्ववधं प्रति ॥६५॥
देवकीं वसुदेवं च निगृह्य निगडैर्गृहे ॥ जातं जातमहन्पुत्रं तयोरजनशंकया ॥६६॥ मातरं पितरं भ्रातॄन्सर्वांश्च सुहृदस्तथा ॥ घ्नंति ह्यसुतृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुवि ॥६७॥ आत्मानमिह संजातं जानन्प्राग्विष्णुना हतम् ॥ महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ॥६८॥ उग्रसेनं च पितरं यदुभोजांधकाधिपम् ॥ स्वयं निगृह्य बुभुजे शूरसेनान्महाबलः ॥६९॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥
श्रीशुक उवाच ॥ प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः ॥ मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः ॥१॥
अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाणभौमादिभिर्युतः ॥ यदूनां कदनं चक्रे बली मागधसंश्रयः ॥२॥ राम

त्रिते निनिरूप्यते ॥ यदुभिः स व्यरुध्यतेत्युक्तं तमेव विरोधं प्रपंचयति ॥ त्वरया देवकीगर्भसप्तमत्रसंचारेण भगवतः प्रवेशं च
प्रलंबेत्यादि साधत्रयेण ॥ महाशनोऽघासुरः ॥ द्विविदो वानरः संधः ॥२॥ राम ॥ राम राम राम

अनुरुंधाना अनुवर्त्तमानाः ॥४॥ धाम कलानंतदेवः सप्तमो गर्भो बभूव ॥ किं तद्धामेत्यत आह ॥ यमनंतमिति ॥ हर्षशोकविव
र्द्धनः आनंदरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्ववद्गर्भस्य धारणाद्धत्याच शोक इति ॥५॥ समादिशदाज्ञां दत्तवान् ॥६॥ नंदगोकुले किमि
त्यस्तेत आह ॥७॥ न केवलमेव अन्या अपीति ॥ विवरेषु अलक्ष्यकुलेषु ॥८॥ देवक्या जठरे स्थितं संनिकृष्य आकृष्य मायया कथनीयदि
त्यत आह ॥ मामकं धामेति तत्र ततः ॥९॥ किमर्थमेव कार्यमित्यत आह ॥ अथानंतरमेव त्वमथ ॥ अंशभागेनेति अंशैः शक्तिभिः

ते पीडिता निविविशुः कुरुपंचालकेकयान् ॥ शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोसलानपि ॥३॥
एके तमनुरुंधाना ज्ञातयः पर्युपासते ॥ मथुरायां स्थिता सर्वे वयक्रृताज्ञाविलोपेन ॥४॥ हतेषु षट्सु बाले
षु देवक्या उग्रसेनिना ॥५॥ सप्तमो वैष्णवं धाम यमनंतं प्रचक्षते ॥ गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्धनः ॥ भ
गवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयं ॥ यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् ॥६॥ गच्छ देवि व्र
जं भद्रे गोपगोभिरलंकृतम् ॥ रोहिणी वसुदेवस्य भार्यास्ते नंदगोकुले ॥७॥ अन्याश्च कंससंविग्ना वि
वरेषु वसंति हि ॥८॥ देवक्या जठरे गर्भं शेषाख्यं धाम मामकं ॥ तत्संनिकृष्य रोहिण्या उदरे संनिवेश
य ॥९॥ अथाहमंशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे ॥ प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां नंदपत्न्यां भविष्यसि ॥ ॥

भजते धिष्ठति सर्वोत्तमब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानिति अंशभागाः तेन परिपूर्णरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशेन ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भो
ग्यति स्त्रीयानिति तद्यानेनेति यद्वा अंशेन पुरुषरूपेण मायया भागो भजनं ईक्षणं यस्य तेन यद्वा अंशेन मायया गुणावतारादि
रूपाभासा भेदास्य स्तेन ॥ यद्वा अंशानां एव मत्स्यकूर्मादिरूपाणां भजनीयाः नतु साक्षात्स्वरूपं यस्य तेन अथवा अंशैः संनिवेशनं सम्यग्भे
जनं भजतं भजेषु यस्य तेन सर्वथा परिपूर्णरूपेणेति विवक्षितं नत्वस्मद्युभगवान्कथमित्युक्तारतम्येति तोमोत्सादरक्ति ॥

भा द
पू टी
८

सर्वान्पुत्रादीन्कामयतेयेनतेषांवराणांश्रेष्ठानांनिषेवित्री ॥ सर्वकामानांसर्वान्कामवरान्प्रददासियातो ॥११॥ तद्विशेषेणाचन
सव्यपदेशाभवेतीत्याह ॥१३॥ गर्भसंकर्षणादित्यादिनान्वयास्तेक्रषेणगर्भेणेतिसंकर्षणारामेतिसंबोधनेकर्षितिलोक

अर्चिष्यंतिमनुष्यास्त्वांसर्वकामवरेश्वरीं ॥ धूपोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदाम् ॥१२॥ नामधेया
निकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि ॥ दुर्गेतिभद्रकालीतिविजयावैष्णवीतिच ॥१३॥ कुमुदाचंडिका
कृष्णामाधवीकन्यकेतिच ॥ मायानारायणीशानीशारदेत्यंबिकेतिच ॥१४॥ गर्भसंकर्षणात्तं
वैप्राहुःसंकर्षणंभुवि ॥ रामेतिलोकरमणाद्बलभद्रंबलोच्छ्रयात् ॥१५॥ संदिष्टैवंभगव
तातथेत्योमितितद्वचः ॥ प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाकरोत् ॥१६॥ गर्भेप्रणीतेदेवक्यारोहिणीं
देवमायया ॥ अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः ॥१७॥ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयं
करः ॥ आविवेशांशभागेनमनआनकदुंदुभेः ॥१८॥ सबिभ्रत्पौरुषंधामराजमानोयथारविः ॥ दुरासदो
तिदुर्धर्षोभूतानांसंबभूवह ॥१९॥

लोकरमणाद्बलस्योच्छ्रयात् ॥१५॥ तथेतिपुनरपिओमितिआदरेणप्रतिगृह्यगांपृथ्वींगतामुनीनेयेवाकरोत् ॥१६॥ विस्रंसितो
विस्रस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुः नतुतद्धेतुरित्यर्थः ॥१७॥ मनआविवेशमनस्याविर्बभूव ॥१८॥ धाममूर्तिः ॥१९॥

जगतोमूर्त्तिमंगलं अच्युतांशमच्युतातिरोहिता अंशा ऐश्वर्यादयो यस्मिन्ते ॥ यद्वा अच्युतस्यैवांशो भक्तानामनुग्रहाय परिच्छिन्नवपुरित्यर्थः
समाहितं सम्यगाभृतं मिवाहितं वेददीक्षयार्पितं देवी द्योतमाना शूरसुतस्तेनेत्यर्थः सर्वात्मकं सर्वस्यात्मानं ॥ अतएवात्मभूतं स्वस्मिन्ना
शवेवस्ततेमनस्तो मनसैव दधार धारणया धृतवती ॥ अत्रानुरूपं दृष्टान्तमाह ॥ यथा काष्ठा प्राची दिक् आनंदकरं चंद्रं ॥२०॥ सर्वजगन्नि
वासस्य निवासभूतापि सा नितरां न रेजे आच्छादकया न रेजे ॥ किंतु स्वयमेवानंदमत्यभवत् ॥ यतः कंसस्य गेहे रुद्धा अग्नेर्ने दृष्ट
न्तेद्वारादिषु रुद्धा अग्निशिखा दीप इव तया सती शोभमाना सरस्वती ज्ञानखले ज्ञानवंचके रुद्धा यथा अन्येषामनुपकारिणी न च

ततो जगन्मंगलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी ॥ दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानंदक
रं मनस्तः ॥२०॥ सा देवकी सर्वजगन्निवासनिवासभूता नितरां न रेजे ॥ भोजेन्द्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा स
रस्वती ज्ञानखले यथा सती ॥२१॥ तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाजितान्तरां विरोचयन्तीं भवनं शुचिस्मिताम् ॥
आहैष मे प्राणहरो हरिर्गुहां ध्रुवं श्रितो यन्न पुरेयमीदृशी ॥२२॥ किमद्य तस्मिन्करणीयमाशु मे यदर्थतन्त्रो न
विहन्ति विक्रमं ॥ स्त्रियाः स्वसुर्गुरुमत्या वधोऽयं यशः श्रियं हन्त्यनुकालमायुः ॥२३॥ राम ॥ राम ॥ राम

रेजे न दहन् ॥२१॥ प्रभया भवनं विरोचयन्तीं अजितान्तो विस्मयः कान्तिमध्ये यस्याः तां एष विरोचमानो ध्रुवं हरिरेव यतः यस्मात् ईदृशीयं मा
सीत् ॥२२॥ मम या किं करणीयं ॥ ननु संति सामादय उपाया इति स्वयमेवाह ॥ अयमर्थतंत्रो देववाक्यप्रधाने विक्रमं न विहंति ॥ म
द्रूपपराक्रमं करिष्यत्येवेत्यर्थः ॥ यद्वा वर्हि इदानीमेव हन्यतामिति विचिन्त्याह ॥ अर्थतंत्रोऽपि पुमान्विक्रमेनाविहंति न नाशयति ॥
स्त्रीवधेन त्राशः स्यादिति भावः ॥ तदेवाह स्त्रिय इति गुरुमत्या गर्भिण्याः ॥२३॥ राम ॥ ॥ राम ॥ राम राम ॥

भा० द० टी०
पृ० ९

किंबहुना जीवन्नपि मृतः स्यात् नृशंसितेन क्रौर्येण यो वर्तते ते तज्जीवनमेवमनुज्ञाः शापेति दुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वीति [illegible] सच ॥
देहस्तेनानुमानिनः पापिनो नरकं गच्छतीति ॥ अथ यथा शापप्रकारमेवाह ॥ तनुमानिनो मृत्देहस्ते पृथक्त्वं [illegible] गमिष्यतीति ॥ २४ ॥
मविगतस्मयानः ॥ २६ ॥ प्रतिश्रुतं सत्यकृतमिति हृष्टः सत्यत्वेनैव तत्प्रथमस्तुवन्ति सत्यव्रतमिति ॥ सत्यं व्रतं सङ्कल्पो यस्य तं यथा सत्य
परं सत्यं श्रेष्ठं प्राप्तिसाधनं यस्मिंस्तं त्रिसत्यं त्रिषु लोकेषु सृष्टेः पूर्वं प्रलयान्तरं स्थितिसमये च सत्यं अव्यभिचारेण वर्तमानं तद्वाद स
त्यस्य योनिमिति ॥ सत्त्वेन पृथिव्याप्तेजोनिलाकाशाख्यानां सत्यानां च नामरूपेण तत्सत्यमित्याचक्षते इति श्रुतेः

सत एव जीवनं तत्सत्यं परेण व्यवहारेण यदन्तर्यामि तेन ॥ देहस्तेनमनुज्ञाः शापेति गतात्मनो धनानुमानिनो
धृतं ॥ २४ ॥ इति घोरतमाद्भावात् संनिवृत्तः स्वयं प्रभुः ॥ आत्मनस्तेजन्महं वैरानुबन्धकृत् ॥ २५ ॥ आ
सीनः संविशंस्तिष्ठन् भुञ्जानः पर्यटन् पिबन् ॥ चिन्तयानो हृषीकेशमपश्यत्तन्मयं जगत् ॥ २६ ॥ ब्रह्मा भवश्च
तत्रैत्य मुनिभिर्नारदादिभिः ॥ देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्वृषणमैडयन् ॥ २७ ॥ देवा ऊचुः ॥ सत्यव्रतं स
त्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये ॥ सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥ २८ ॥

च३

नस्य योनिं कारणं अत एव नस्यमन्तं पञ्चकायेऽवर्तमानत्वात् तथा सत्येन निहितं च निहितं अन्तर्यामितया स्थितं ॥ अनेन स्थितत्वम
मयेऽपि सत्यमुक्तं तथा सत्यस्य सत्यं सत्यमेव सत्यस्य पारमार्थिकं ॥ नाशेऽपि ॥ अवशिष्यमाणस्वरूपं प्रलयेष्ववधित्वेन स
त्यदर्शितम् ॥ एवं त्रिसत्यत्वमुपपादितं ॥ तथा ऋतं सत्यं नेत्रं ॥ ऋतं सूनृता वाणी सत्यं समदर्शनं तदुभयप्रवर्तकत्वात् तस्य
मानत्वात् ॥ सत्यं समदर्शनं ॥ ऋतं च सूनृता वाणी कविभिः परिकीर्तितेति तयोर्नेत्रं नयनं साधनं प्रवर्तकमिति यावत् ॥ एवं
सर्वप्रकारेण सत्यात्मकं त्वां भगवन्तं वयं शरणं प्रपन्नाः प्राप्ताः ॥ २८ ॥ राम ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ राम ।

ननुभवंतोपिलोकेश्वरा मत्तुल्याः एव लोकादिस्वरूपं च दृष्टं तं सर्वं त्वद्व्यतिरेकेण निरूपयंति ॥ असौप्रपंचआदिवृक्षः वृश्च्यतेइतिवृ
क्षः समष्टिव्यष्टिदेहद्वयः कथंभूतः एकायनः एकाश्रयकृतिरयनमाश्रयोयस्यसः द्वे सुखदुःखे फलेयस्यसः त्रयोगुणामूलानि
यस्यसः धर्मार्थकाममोक्षाः चत्वारो रसाः पंचेंद्रियाणि विधाज्ञानप्रकारोयस्यसः ॥ षडूर्मयः कोमोवा आत्मानः स्वभावोयस्यसः
सप्तधातवः त्वचोयस्यसः ॥ पंचभूतानिमनोबुद्धिरहंकारश्चेत्यष्टौ विटपाः शाखाः विस्तारोयस्यसः ॥ नवद्वाराणि अक्षछिद्राणिय

एकायनोसौ द्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसः पंचविधिः षडात्मा ॥ सप्तत्वगष्टविटपो नवाक्षो दशछदी द्विखगो
ह्यादिवृक्षः ॥ २७ ॥ त्वमेकएवास्यसतः प्रसूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहश्च ॥ त्वन्मायया संवृतचेतस
स्त्वां पश्यंति नाना न विपश्चितो ये ॥ २८ ॥

स्यसः ॥ दशप्राणादयः छदाः पत्राणि विद्यंते यस्यसः दशछदी ॥ द्वौ जीवेश्वरौ यस्मिन् स द्विखगः २७ एवंरूपस्य संसारवृक्षस्य स
तः कार्यस्य त्वमेकएव प्रसूतिः जन्म यस्मात्स्वकारणात्कार्यमित्यर्थः ॥ त्वत्सन्निधानं सम्यक् निधीयते अस्मिन्निति लय स्थानं
त्वमेवानुग्रहश्च अनुगृह्णातीति पालकश्चेत्यर्थः ॥ नन्वब्रह्मादिषु सुहृदाः एवंभूताः प्रसिद्धाः कथमहमिति चेन्न शाङ्कः त्वन्मायेति
त्वन्मायया संवृतेपिहितं चेतः ज्ञानं येषां ते त्वामेव नानापश्यंति ॥ ये विपश्चितो विद्वांसः ते तथा न पश्यंति २८ ॥ सम

भा० द०
टी०
१०

ननु देवकीपुत्रं मां कथमेवं वर्णयसि इति तत्राह ॥ अव्यवबोधैकस्वरूप आत्मा त्वं रूपाणि मूर्त्तीर्विभर्षि धत्से तेन न त्वं कस्यापि बद्ध इत्यर्थः
क्षेमाय पालनाय सतां धर्मवर्त्मिनां सुखकारीणि खलानां मम भद्राणि नाशकानि केवलमेतावता ॥ भक्तानां मोदाय मर्षीणां
हृः ॥ ३१ ॥ त्वयि समाधिना आवेशितेन चेतसा निर्भिन्नेन त्वत्पादपोतेनाश्रितेन एकमुख्या विवेकिनः महद्भिः कृतेन सेवितास्यां पादे
तेन ॥ यद्वा इदमपि मायायामथमित्यन्नादापरित्यज्य ॥ इदमेव महत्सर्वोत्कृष्टमिति मनसि कृत्वा न वक्तुमतेर्नेनत्वर्थः भवाब्धिं ते के।

१ त्मा

विभर्षि रूपाण्यवबोध आत्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य ॥ सत्वोपपन्नानि सुखावहानि सतानामभद्राणि
च नाशकानि ॥ ३१ ॥ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्नि समाधिनावेशितचित्तमेके ॥ त्वत्पादपोतेन मह
त्कृतेन कुर्वंति गोवत्सपदं भवाब्धिं ॥ ३२ ॥ स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं द्युमन् भवार्णवं भीममदभ्रसौह
दः ॥ भवत्पदांभोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ॥ ३३ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥

३

कुर्वंति ॥ अनायासेनैव भजनानुष्ठानादिति तेन तेषां मुक्तिरित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ननु पूतेनैव चेत्पूर्वे पारं गताः ॥ तर्हि इदानीं तन्नानौकाणानिः
तत्राह ॥ अयमर्थः ॥ हे द्युमन् स्वप्रकाश त्वत्पादपोतेन समीप्यमात्रेण भवांबुधौ वत्सपदमात्रेणात्तेन ॥ तत्रिरूपेते स्वयमे
वान्यैयं दुस्तरमपि भवार्णवं समुत्तीर्य भवत्पदांभोरुहरूपं नावमत्रैव निधाय भक्तिमार्गसंप्रदायप्रवर्त्यनेत्यर्थः ॥ परं याताः ॥ ननु विं
यतः ॥ अदभ्रसौहृदः सर्वभूतेषु हितप्रीतिपूर्णाः अन्येषामुद्धरणायमिति धायेति कथमस्यादास्यमात्रेणानीयतः अत उक्तं भवान्

[illegible]

विवेकिनो मङ्क्षु नेन विं सुकृताएव हि तेन आहुः ॥ विमुक्ता वयमिति मन्यमानाः त्वयि अस्तो निरस्तोऽतएवास्त्यो भावस्तस्मात् ॥ भक्ते ४
रभावादविशुद्धा बुद्धिर्येषां ते तथा तत्र यत्नमाव इति कृच्छ्रेदः ॥ यत्न मा श्रम मतयः ॥ वादेषु विशुद्धबुद्धयस्ते कृच्छ्रेण बहुज
न्मतपसा परं पदं मोक्षं समीपमिह नसत्कुलतपः फलादिभ्यः शापाद्यधः पतन्ति विघ्नैरभिभूयन्ते ॥ न चादृतो युष्मदंघ्रीत्वदीयास्तु
न कदाचिद्भ्रंशन्तीत्याहुः ॥ ३५ ॥ विनायका विघ्नहेतवः ॥ तेषामनीकानि सेनाः तानि पान्तीति ये तेषां मूर्धसु विचरन्ति अतएवानुज

येन्येरविंदाक्ष विमुक्तिमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः ॥ आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यधोनादृ
तयुष्मदंघ्रयः ॥ ३५ ॥ तथा न ते माधव तावकाः क्वचिद्भ्रश्यन्ति मार्गात्त्वयि बद्धसौहृदः ॥ त्वयाभिगुप्ता विचरं
ति निर्भया विनायकानीकपमूर्धसु प्रभो ॥ ३५ ॥ सत्वं विशुद्धं श्रयते भवान्स्थितौ शरीरिणां श्रेय उपायनं ३
वपुः ॥ वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणं येन जनः समीहते ॥ ३६ ॥ श्री ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥

यन्तीत्यर्थः ॥ सत्वं सत्वावहानि रूपाणि धारयसीत्युक्तं विभर्षि रूपाणीति तदेतत्प्रकारेण स्पष्टयन् सत्वमित्यपेक्षायामाहुः सत्वं १
सत्वं वपुः श्रयते भवान् नित्यं त्वया ॥ श्रेय उपायनं कामेभ्यः दातृ कथं येन वपुषा जनः तवार्हणं पूजां समीहते करोति कैः वेदश्च क्रिया
योगाश्च समाधिश्चेतैः चतुराश्रमधर्मैरित्यर्थः । वपुषानाश्रयणेऽर्हणासंभवात् कर्मफलसंभवाच्च न कर्मफलसिद्धिः स्यादिति ॥
राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ ॥

त्वयांबुजाक्षेत्यादिनाश्लोकत्रयेणभगवद्भक्तानामेवमोक्षोनान्येषामित्युक्तं॥ तत्रकर्मफलंभक्तिंविनामामभूत्नोव्यस्तस्तुनमोक्षस
ध्यत्वान्नेभक्तेष्वेतिसानुशयान्प्रत्याह॥ सत्वंनचेदिति॥ हेधातरिदंसत्वेनिजंतत्ववपुर्नचेद्भवेत॥ नहिविज्ञानेनविशिष्टमपरोक्ष
ज्ञानंभवेदित्यनुषंगः कथंभक्तेश्चज्ञानभिदामार्जनेन अज्ञानंचतत्कृताभिदाचतयोरपमार्जनेनिवर्तने॥ यद्वा अज्ञस्यज्ञानेनिवृत्ती
ति अज्ञानभिदापमार्जनेन॥ आपज्ञानमेवेति॥ ननुजडानांघटादीनांयतःप्रकाशः तत्वह्येनिज्ञानेभवेदेवतत्राहप्रकाशःगुणा
वकिन्नैःप्रकाशोऽभवान्यनर्वमात्मीपूणोःकेवलमनुमीयतेकस्यचेत॥ नत्वसाक्षात्क्रियतइत्यर्थः॥ अनुमानप्रकारमाह॥ प्रकाश
ते॥ यस्यचयेनवागुणाः इत्थियसमसंबंधीप्रथंघटाद्यादिर्गुणाःप्रकाशंतेयोगुणसाक्षीत्यवंयेनवाघटाद्यहेणप्रमात्राकाशोगुणाःप्र

सत्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनं॥ गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवा
गुणः॥३५॥ ननामरूपेगुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः॥ मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेव
क्रियायांप्रतियांत्यथापिहि॥३६॥

कारोतेऽनुमीयतेइत्यर्थः॥ शुद्धसत्वस्वरूपेणत्वयिसेव्यमानेतदाकारेणांतःकरणेमतिस्तत्प्रसादेनत्वत्साक्षात्कारोभवेदितिभा
व॥३५॥ एवंतावद्भक्तानामभ्युदयायावतारइत्युपाधिविमर्षीत्युक्तं नान्यापिभजनीयानिकेवलंनतुसाक्षात्प्रकाशंते॥ अनेनत्वा
दृक्कर्मत्वात्नचेत॥ मनोवचसोरगोचरत्वादित्याह॥ ननामरूपेइतिगुणजन्मानिकर्माणिचतैर्निरूपयितव्येनिरूपणाईन
भवतः कुतः॥ अनुमेयंवर्त्ममार्गोयस्यतवतिततथापिहेतुः तस्यसाक्षिणइतिनहिसाक्षिणस्तत्वमनोवचोगोचरमित्यर्थः
हेदेवबहुपाठेनमनने अन्यथापिक्रियायामुपासनादिक्रियायांत्वांप्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंतीतिप्रसिद्धे॥३६॥

तस्मात्वभक्तेर्वमोहादस्तु पमेहरति ॥ अथ एवं त्रिति ॥ अन्यान पि संस्मरयन ॥ क्रियासु देवार्चनादिकर्मसु ॥ ३९ ॥ विशेषतः श्रीकृ
ष्णावतारमभिवंदति ॥ दिष्ट्येति दिष्ट्या भद्रं तव पदः पद्मभूताया इश्वरस्य तव जन्ममात्रेणापनीतं एव तव पदकैः कोमलैः
पदैः सुशोभनैः वज्राङ्कुशादिशुभलक्षणैः ॥ गोपस्त्रीयोदिवचनं तव त्वया अनुकंपिता ॥ ४० ॥ तव जन्मना भारोपनीत इत्युक्त्या
ममापि जीवव तत्संसार उक्तो न हि न हीयाद्रुः ॥ नेते इति ॥ वत हे ईश अस्मे संसारिणस्ते जन्मनः कारणं विनोदं क्रीडां विना।

अथ एव नरः अन्तः संस्मरयन्स्व चिंतयन्नामानि रूपाणि च मंगलानि ते ॥ क्रियासु यस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचित्तो
न भवाय कल्पते ॥ ३९ ॥ दिष्ट्याद्य रेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोपनीतं तव जन्मनेशितुः ॥ दिष्ट्याङ्कितां त्वत्पद
कैः सुशोभनैः द्रक्ष्याम गां द्यां च तवानुकंपिताम् ॥ ४० ॥ न ते भवस्येश भवस्य कारणं विना विनोदं वत तर्कया
महे ॥ भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्यया कृता यतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ॥ ४१ ॥ मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंस
राजन्यविप्रविबुधेषु कृतावतारः ॥ त्वं पासि नस्त्रिभुवनं च तथाधुनेश भारं भुवो हर यदूत्तम वंदनं ते ४२

श्रया

तर्कयामः ॥ किंच हे स्वभयाश्रय ॥ न भयमाश्रयते इति तथा संबोधनं हे नित्यमुक्तेत्यर्थः ॥ तव जन्मकारणं नास्तीति किंच कृ
तं यतो जीवात्मन्यपि भवादयः ॥ त्वयि विषये याऽविद्या तया कृताः न परमार्थिनाः सन्ति ॥ ४१ ॥ स त्वं मार्षयतेम तस्मा
त्पाहि ॥ नोऽस्मान् ॥ त्रिभुवनं च त्र्यं च यथा पासि तथा पाहीति वदंतेते इति वदंतः सर्वे शिरोभिः प्रणमन्ति ४२ राम ॥

भा द०
पु टी०
१२

देवकीप्रसादः ॥ दिष्ट्येति नोऽस्माकं भवायोद्भवाय साक्षात्परः पुमांस्ते कुक्षिगतः अतो भयं माभूदिति ॥ अतो न उद्भवाय कुक्षि ॥
हृदयंगतो हरिः एवं तिते भयं न भवति किंतु तव ॥५३॥ यस्य रूपमनिदं सर्वेषामस्तीति तथा यथावत् अस्माभिर्न
एतावदस्यास्तेति मन्यमाना ब्रह्मेशानौ पुरोधाय पुरतः कृत्वा ययुरिति ॥५४॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां दशमे [illegible] तीयः
२ ॥ तृतीये निजरूपेण संस्तुतः स हरिः स्वयं ॥ पितृभ्यां सम्भृतोऽन्यैर्नीतिः ॥ पित्राभीतेन गोकुले अथ ते निमेगलार्थं य दास

दिष्ट्याम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमानंशेन साक्षाद्भगवान्भवाय नः ॥ माभूद्भयं भोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्ता यदूनां
भविता तवात्मजः ॥५३॥ श्रीशुकः ॥ इत्यभिष्टूय पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा ॥ ब्रह्मेशानौ पुरोधाय देवाः
प्रतिययुर्दिवम् ॥५४॥ इति श्रीभागवते दशमस्कन्धे ब्रह्मादिस्तुतिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ श्री
शुकः ॥ अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः ॥ यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षं शान्तर्क्षग्रहतारकम् ॥१॥ दि
शः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोडुगणोदयं ॥ महीमंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकराः ॥२॥ राम ॥ ॥ राम ॥

वेगुणोपेतः कालोऽभवत् तदा देवक्या विष्णुराविरासीत् ॥ इत्यनेनाष्टमश्लोकगतेनान्वयः ॥ परमशोभनत्वमेवाह ॥ य
र्ह्येव यस्मिन्नेव ॥ अजनजन्मर्क्षं रोहिणीनक्षत्रं ... अजनस्य ब्रह्मणो जन्म यस्मात् स प्रजापतिः तस्य ऋक्षं रोहिणी न क्षत्रं यद्भवति शान्तानि क्रूरता
रहितान्यश्विन्यादीनि ग्रहास्ताराश्च यस्मिन् तच्च यर्हीति सर्वत्रान्वयः ॥१॥ निर्मलानामुडुगणानामुदयो यस्मिन् तद्यामे

जलरुहैः श्रीः शोभा येषां ते द्विजालिकुलानां संनादाः येषु ते स्तवकाः यासु ता ॥३॥ समिंधत अप्रदग्धमोवमन्त्यः ॥ प्रदक्षिणार्चिषः स ३
३ मेधनमप्रक्षुद्राः शमभुविन्यर्थः ॥४॥ असुरद्रुहां केमादियतिरिक्तानां सर्वेषामिन्नो देवानां वेति ॥ अजने जायमाने अप्राप्तजं
प्रसवायस्मिन्नमयेन मसिनिशीथे ॥५॥ तमसा उद्भूते घनेन तमसि निशीथेऽर्द्धरात्रे ॥७॥ यथा यथावत ॥ ऐश्वर्येणैव रूपेण वि।

नद्यः प्रसन्नसलिला ह्रदा जलरुहश्रियः ॥ द्विजालिकुलसन्नादस्तवका वनराजयः ॥३॥ ववौ वायुः सुखस्प
र्शः पुण्यगंधवहः शुचिः ॥ अग्नयश्च द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिंधत ॥४॥ मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधू
नामसुरद्रुहां ॥ जायमानेऽजने तस्मिन्नेदुर्दुंदुभयो दिवि ॥५॥ जगुः किन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः
विद्याधर्यश्च ननृतुरप्सरोभिः समं तदा ॥६ मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः ॥ मंदं मंदं जलध
रा जगर्जुरनुसागरम् ॥७॥ निशीथे तमउद्भूते जायमाने जनार्दने ॥ देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहा ३
शयः ॥८॥ आविरासीद्यथा प्राच्यां दिशींदुरिव पुष्कलः ॥८॥ तमद्भुतं बालकमंबुजेक्षणं चतुर्भुजं शंखगदा
द्युदायुधं ॥ श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभं पीतांबरं सांद्रपयोदसौभगम् ॥९॥ राम ॥ राम ॥

स्फुराविरासीत्प्रकटीबभूव प्राच्यां दिशि पूर्णचंद्र इव ॥८॥ तमद्भुतं बालकं वासुदेवं एवंवैनेति द्वितीयश्लोकस्येनार्थः ग्रहेण
वैदेहस्य गर्भाणि विशेषणानि अंबुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सो लक्ष्म लांछनं यस्य तं ॥ गलशोभि कौस्तु ... कौस्तुभो
यस्मिन्तं ॥ ९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥

भा द
पू टी
१३

परिष्वक्तसहस्रकुंतलं किरीटकुंडलादीनां त्विषा स्फुरत्परिमिलितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेनोत्फुल्ले विकसिते लोचने यस्य सः
गवामयुतं दशसहस्राणि अस्पृशत् मनसा दत्तवान् कंसनिगृहीतस्य दानासंभवात् स्पर्शे हेतुः कृष्णावतारोत्सवेन संभ्रमो मुदा
प्लुतो आप्लुतः स्नात इति वा ११ कृतधीः शुभबुद्धिः १२ प्रथमं तु त्रयं ब्रह्मणोऽपश्यत् नापरिच्छिन्नत्वमाह अपश्यतो विदितोसी

महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलं उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानं
वसुदेव ऐक्षत १० स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हरिं सुतं विलोक्यानकदुंदुभिस्तदा कृष्णावतारोत्सव
संभ्रमोऽस्पृशन्मुदा द्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतो गवां ११ अथैनमस्तौदवधार्य पूरुषं परं नतांगः कृत
धीः कृतांजलिः स्वरोचिषा भारत सूतिकागृहं विरोचयंतं गतभीः प्रभाववित् १२ वसु उ
व विदितोसि भवान्साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः केवलानुभवानंदस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक् १३

ति कथं विदितोस्मि भवान्प्रकृतेः परः पुरुष इति ननु किमत्राश्चर्यं पुरुषस्य प्रकृतेरन्यत्वादेवमत आह साक्षात्स्वत्वतः इत्य
र्थः ननु अहमस्मि विकारः प्रत्यक्षत उपलभ्यते किं चित्रमित्यत आह केवलेति केवलस्यात्मनोऽनुभवश्चानंदश्च तावेव स्वरू
पं यस्य सः किंच सर्वबुद्धिदृक् नह्येवंविधो दृश्यो भवतीत्यर्थः १३ राम राम राम राम राम

ननु देवकीजठरे प्रविष्टस्य मे किमियमतिस्तुतिः क्रियते इत्यत आह स एवेति स एवाद्यः त्वं त्वमेव न देवकीजठरे प्रविष्ट इत्यर्थः
ननु विश्वं सृष्ट्वा तदनुप्रविष्टस्य किमेतदद्भुतं स्वप्रकृत्येति समायया सृष्ट्वा तदनु त्वमप्रविष्ट एवेति ननु कथं तर्हि प्रविष्टत्वोच्यते
तत्सृष्टानन्तरं तदनुप्राविशदित्यत आह प्रविष्ट इव भाव्यसे निरूप्यसे प्रमत्तैरबाह्यरूपेण प्रविष्ट इव स्वस्यैतेन तत्र दृष्टान्तमाह १४
मे अविकृता भावा महदादयो यथा तत्त्वानि सह दृष्टान्ते विकृतानि तैर्विकृतैरिति ते हि विकृतैः षोडशविकारैः सह सन्निप

प्रवि॰ ६ः

स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वाग्रे त्रिगुणात्मकं तदनु त्वं ह्यप्रविष्टः प्रविष्ट इव भाव्यसे १४ यथेमे विकृता भावास्तथा तैः
विकृतैः सह नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं जनयन्ति हि १५ सन्निप
त्य समुत्पाद्य दृश्यन्तेऽनुगता इव प्रागेव विद्यमानत्वान्न तेषामिह संभवः १६ राम राम राम

त्य विराजं जनयन्ति ब्रह्माण्डमुत्पादयन्ति सन्निपत्य मेलनेन हेतुनैव तत्र पृथग्भूताः नानावीर्या विशिष्टकार्यसमर्था न भवन्ति अ
तः १५ सन्निपत्येति एवं सन्निपत्य समुत्पाद्य अनुगताः प्रविष्टा इव दृश्यन्ते महदादयः न पुनः प्रविष्टाः कुतः उत्पत्तेः प्रागेव
कारणात्मनया विद्यमानत्वात् न तेषामिह सृष्टकार्ये प्रवेशः संभवः प्रवेशो हि नाम नूतनत्वेषां कार्ये प्रवेशः कारणात्मकार्ये
द्वेदेवाभिनवास्तत्र जायन्ते इति किं न स्यादिति चेत्तत्राह प्रागेवेति कार्योत्पत्तेः प्रागेव तेषां भूतानि गाह्यमेव प्रवेशसंभवः १६
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भा० २
पू टी
१४

दार्ष्टान्तिके दिशति एवंभवादृशिति नतु यथा दमयथा भूतस्वरूपएव कारणतया कार्ये वर्तते न हि ते बहिरिन्द्रियैः प्रत्यक्षाः तेषु मनग्रहणं विना।
स्तितत्राह बुद्ध्यानुमेयत्वलक्षणेरिति बुद्ध्या रूपादिज्ञानेनानुमेयत्वलक्षणस्वरूपैर्येषां तैरिन्द्रियैर्ग्राह्यैर्गुणैः सहानग्रहणात्तद्गुणाग्र कार्यानुमेया
हः तैर्गुणैः सहानग्रहणे अयंभावः नहि ग्राह्यैः सहभावमात्रे ग्रहणे कारणं किं तिन्द्रियाणां साक्षि ताच्च चैतन्यमित्यर्थः
यथा कार्यमेव कल्प्यते अतो यथावल्लक्षणस्वरूपग्रहणेन रसग्रहणं नास्ति तथैव विषयग्रहणे तत्स्वरूपग्रहणमयीति अविषयत्वेन च वि
षयग्रहणानर्हत्वमुक्तमेव बुद्धि ददिगामस्यैव प्रागेव विद्यमानत्वात्प्रवेशनात्सीत्युक्तं किंच परिच्छिन्नस्य नीडे पदार्थेषु प्रवे

एवंभवान्बुद्ध्यानुमेयत्वलक्षणैर्ग्राह्यगुणैः सन्नपितद्गुणाग्रहः अना
वृतत्वाद्बहिरन्तरं नतेसर्वस्य सर्वात्मनआत्मवस्तुनः १७ राम

शोभवेन्न भवत्त्वनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेन बहिरन्तरभेदो नास्ति कुतः प्रवेशः स्यादत आह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वे
हेतुमाह सर्वस्येति नहि सर्वस्वरूपस्यान्यदावारकमस्ति सर्वात्मनोनेयत्वेनावृतोऽस्मात्माभवेत् आत्मवस्तुनइति आ
त्मनोवस्तुनस्त्वेविहेतुद्वयं अतस्तानन्यगमनेऽन्यस्मात् अनतिक्राम्यतास्मात् नहि मायकस्यावरणं घटते तथा च
वस्तुनः परमार्थस्य वस्तुनः आवरणं घटते नार्थः तस्मान्न च यन्नयोमि तथामितयावेशो न सुखोस्ति कुतस्तरां गर्भप्रवेशः अतः
केवलानुभवानंदस्वरूपएव त्वं विदितोसीत्यास्यर्थं ममभाग्यमित्यर्थः १७ राम राम राम राम

नन्वेतर्हि तत्वज्ञः प्रपंचस्यावस्तुत्वं वेत्ति तत्तु न संभवति सत्यत्वेन प्रतीतेरित्याशंक्याह आत्मनो दृश्येषु गुणेषु देहादिषु व्य
व्यतिरेकतः आत्मव्यतिरेकेण पृथक्त्वेन सन्नयं देहादिरिति व्यवस्यते निश्चितवान् यः पुमान् सोऽबुधः अविद्वान् व्यतिरेका
दर्शनात् किं च मनीषितं विचारितं सद्देहादि सर्वं यतः विनानुवादं वाचारंभणमात्रं विना सम्यङ् न भवति अतोऽवस्तुत्वेना
त्यक्तं तदपि तत्त्वेनोपाददत् स्वीकुर्वन् अबुध इत्यर्थः १८ एवं परमेश्वरस्य व्यतिरेकेणासत्त्वमुक्त्वा परमेश्वरोपादानत्वाद

य आत्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यवस्यते स्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनानुवादं न च तन्मनीषितं सम्यग्यतस्त्यक्तमु
पाददत्पुमान् १८ त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंयमान्विभो वदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरे ब्र
ह्मणि नो विरुध्यते त्वदाश्रयत्वादुपचर्यते गुणैः १९ राम राम राम राम राम

पि न व्यतिरेकेणासत्त्वमित्याह नचैवं सत्यपकारित्वमित्याशंक्याह त्वत्तोऽस्येति अगुणत्वादनीहत्वं ततो विकारित्वमित
र्थः ननु नीहत्वे कथं कर्तृत्वं कर्तृत्वे वा कुतोऽविकारित्वमित्याशंक्याह ब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वाच्च कर्तृत्वमिति नैत
देतदपि विरुद्धमित्याह त्वदाश्रयत्वादिति गुणैः कुर्वद्भिः त्वयि सृष्ट्यादिकर्तृत्वमुपचर्यते गुणाश्रयत्वात् यथा भ
भकृत्य राजनीतिः १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एवंभूतस्यैव तव यथा विश्वस्थितिसर्गलयार्थं त्रिवर्णत्वं तथावतारः एवंभूतस्यापि नयनाशे मि विज्ञानमस्मिन्नाह सत्त्वमिति
हृद्येन २० रिरक्षिषुः अवतीर्णोऽसि हे अखिलेश्वर अतः साधूनां रक्षणार्थं राजन्यसंज्ञा ये असुरकोटियूथपाः ते

सत्त्वं त्रिलोकस्थितये स्वमायया बिभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः सर्गाय रक्तं रजसोपबृंहितं कृष्णं च वर्णं
तमसा जनात्यये २० त्वमस्य लोकस्य विभो रिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसि ममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञा
सुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमाना निहनिष्यसे चमूः २१ अयं त्वसभ्यस्तव जन्म नौ गृहे श्रुत्वाग्रजांस्ते न्य
वधीत्सुरेश्वर स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं श्रुत्वाधुनैवाभिसरत्युदायुधः ॥२२॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथैनमा
त्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् देवकी तमुपाधावत्कंसाद्भीता शुचिस्मिता २३ राम राम

निर्व्यूह्यमाना उन्नताः चाल्यमानाश्चमूः सेनाः निहनिष्यसे संहरिष्यसि २१ किंतु न या प्रमत्तेन त्वया भाव्यमित्याह अयं त्वि
ति असभ्यः खलः समर्पितं कथितं अभिसरत् आगमिष्यति २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ राम राम राम

विशेषेण

न त्वयि भयशोकेभ्यो नालमिति श्लोकद्वयेनाह देवकी किं विद्विज्ञापयितं रूपमिति यत्तत्किमपि रूपं वस्तु प्राहुर्वेदाः किं तदव्य क्तमाद्यं जगदादिकारणं किं प्रमाणेन ब्रह्म बृहत् किं प्रधानवत् नेत्याह ज्योतिश्चेतनं किं वैशेषिकाणामिव ज्ञानगुणं नि र्गुणं किं मीमांसकानामिव ज्ञानपरिणामि नेत्याह निर्विकारं किं प्रकृतिवादीनामिव शान्तिविक्षेपपरिणामि नेत्याह सत्तामात्रं तर्हि किं सामान्यं नेत्याह निर्विशेषं तर्हि किं कारणत्वात् क्रियावन्नेत्याह निरीहं सन्निधानमात्रेण कारणं एवंभूतं किमपि कार्यैकत्वं वस्तु स एव त्वं

रूपं यत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यं ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् स
त्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं स त्वं साक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४

साक्षाद्विष्णुरिति अपरोक्षो व्यापक इत्याह अध्यात्मदीप इति बुद्ध्यादिकारणानां प्रकाशक इत्यर्थः अथवा अव्यक्तेन केनापि प्रका रेण व्यज्यते इत्युक्ते कथमुक्तमात्मा व्यज्यते इत्याह आद्यं सर्वस्य कार्यस्याद्यमनादीत्यर्थः तथा ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्वि कारमिति चतुर्भिः पदैः देशेन प्रकाशेन गुणेन च विकारेण च व्याप्तिं निराकरोति तथा सत्तामात्रमिति विशेषेण निर्विशेष मिति सामान्येन निरीहमिति क्रियया व्याप्तिं निराकरोति अव्यमाने एवंभूतस्य तव न भयं न शोक इति भावः २४ राम ॥

भा द० पू टी १६

किंचमहाप्रलयेप्यवशिष्यमाणस्यकुतोलयस्तथाहनष्टइति लोकेचराचरेषुमहाभूतेषुलीनेषुतेषुविष्णादिभूतंभूत
समस्तंतस्मिन्नपिव्यक्तेअव्यक्तंप्रधानंप्राप्ते अशेषाणामव्यक्तेप्रधानेसंज्ञाप्रज्ञायस्यएव मयिलीनमिदमस्तीतिदेवेदनीयमि
तिसतत्रशेषसंज्ञः शेषसंज्ञःशिवाकिंच २५ एवंप्रलयेहेतुर्योयंकालः हेअव्यक्तबंधोप्रकृतिप्रवर्तकतस्यप्रलयावधिभूत
स्यतेतवचेष्टांलीलांचेष्टतेविपरिवर्ततेपुनःपुनर्वत्सरांतश्चासौमहीयान्द्विपरार्धरूपःयस्मात्तस्यचेष्टामाहुः तंत्वांक्षेमधामआश्र

नष्टेलोकेद्विपरार्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगतेषु व्यक्तेव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्य
तेशेषसंज्ञः २५ योयंकालस्तस्यतेव्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वं निमेषादिर्वत्सरांतोम
हीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये २६ मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्सर्वांल्लोकान्निर्भयंनाधिग
च्छत् त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृच्छयाद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति २७ सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहि
त्रस्तान्भृत्यवित्रासहासि रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यंमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृषीष्ठाः २८ २८

भयस्थानंप्रपद्येशरणंव्रजे २६ क्षेमधामत्वमेवादमर्त्यइतिलोकान्सर्वानिरन् निर्भयंपदंप्राप्ययदृच्छयाकेनापिभाग्यो
दयेन हेआद्यप्रसन्नंचित्तंप्रापयति स्वस्थमिति २७ भृत्यानांवित्रासहतीतिभृत्यवित्रासहासिवाक्षुद्रं पौरुषंऐश्वरंधि
ष्ण्यंध्यानास्पदंमांसवद्दृष्णांप्रत्यक्षंमाकृथाः २८

भवतोहेतोर्निमित्तभूतात्कंसात् उद्विजे बिभेमि यतः अधीरचित्ता २९ ननु किमिति उपसंहरसि वा रूपमीदृशं एवं
भूतदिव्याद्भुतरूपेण मया तव पुत्रेण महती श्लाघा स्यादिति तत्राह विश्वमिति निशांते प्रलयावसाने यथावकाशं अ
संकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यत्वेव स्याविडंबः ३१ चतुर्भुजरूपेणाविर्भावकारणं तावदाह राम राम राम

जन्मतेमय्यसौपापोमाविद्यान्मधुसूदन ॥ समुद्विजेभवद्धेतोःकंसादहमधीरधीः ॥ २९ ॥ उपसंह
र विश्वात्मन्नदोरूपमलौकिकम् ॥ शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजम् ॥ ३० ॥ विश्वंयदेतत्स्वतनौ
निशांतेयथावकाशंपुरुषःपरोभवान् ॥ बिभर्ति सोयंममगर्भगोभूदहोनृलोकस्यविडंबनंहि तत् ॥ ३१ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ त्वमेवपूर्वसर्गेभूःपृश्निःस्वायंभुवेसति ॥ तदायंसुतपानामप्रजापतिरकल्मषः
॥ ३२ ॥ युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः ॥ सन्नियम्येंद्रियग्रामंतेपातेपरमंतपः ॥ ३३ ॥ वर्षवाता
तपहिमकालघर्मगुणाननु ॥ सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ॥ ३४ ॥ शीर्णपर्णानिला
हारावुपशांतेनचेतसा ॥ मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः ॥ ३५ ॥ राम ॥ राम ॥ राम

त्वमेवस्यादिचतुर्भिर्दशभिः त्वंपूर्वसर्गेप्रथमजन्मनिपृश्निर्भूरासीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरे अयंवसुदेवः सुतपाप्रजापतिः ब्राह्मणः
पुत्रश्चासीत् ३२ तेपातेतपः कृतवंतौ ३३ राम राम राम राम ॥ राम

भा० द० स टी० १७

तप्यतोःतपश्चावयोः ईयुः गतानिमदात्मनोर्मच्चित्तयोः ३६ अमुनाद[illegible]ष्टाद्भुतेनास्मि ३७ वरदानांराट्वरदराट्श्रेष्ठःत्वर्थः
तेनरूपेणहृदिरागवशात्मनाआविर्भावकारणमाह कामस्यदित्सयादातुमिच्छयामाहशोमत्सदृशः ३८ मेममनोपिवर्गंमोक्षं

एवंवांतप्यतोतीव्रंतपःपरमदुष्करम् दिव्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदावांपरितु
ष्टोहममुनावपुषानघे तपसाश्रद्धयानित्यंभक्त्याचहृदिभावितः ३७ प्रादुरासंवरदराड्युवयोः
कामदित्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंप
ती नवव्राथेपवर्गंमेमोहितौममायया ३९ गतेमयिवरंदत्त्वायुवांमत्सदृशंसुत ग्राम्यान्
भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वान्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमम् अहं
सुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१ तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात् उपेंद्रइति
विख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेस्मिन्भवेहंवैतेनैववपुषाथवां जातोभूयस्तयोरेवसत्यं
मेव्याहृतंसति ४३ राम रामायनमः राम राघवायनमः राम

तौनववृत्तवंतौ ३९ वरंदत्वामयिगतेसतिग्राम्यान्विषयानभुंजेथां ४० अदित्यांकश्यपाद्वामनआसीत्य
तदपित्वद्रूपयोरहमेवपुनरासमित्यर्थः ४२ हेसतिपतिव्रते ४३ राम राम राम राम

प्राक्प्रथमेतावदेवतद्रूपंमेजन्मेतिस्मरणाययुवाभ्यांमयादर्शितं अन्यथामर्त्यलिंगेनमनुष्यशरीरेणमद्भावेमद्विषयंज्ञानंन
जायते अनंतरंत्वदिक्रियाबालोपिभविष्यामीतिभावः ४४ ननुत्वयिपुत्रेपिकथंमावयोःपुनर्जन्मेति अतःपरेनभविष्यती
त्याहयुवामिति ४५ यदिकंसाद्बिभेषितर्हिमांगोकुलंनय यशोदायाश्चकन्यांमनुमायामानयेति पूर्वमेवकथनमप्र

एतन्मेदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्यथामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजायते ४४ युवांमांपुत्रभावे
नब्रह्मभावेनचासकृत् चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपराम् ४५ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्त्वा
सीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ४६ ततश्चशौरि
र्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायससूतिकागृहात् यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाजनिनंद
जायया ४७ तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारश्चसर्वाःपिहिताःदुरत्ययाबृह
त्कपाटायसकीलशृंखलैः ४८ राम राम राम राम

समेमेवभगवताप्रणोदितः प्रचोदितोयदागंतुमैच्छत् तदाप्यनेवयायोगमायासानंदजाययानिमित्तभूताजनि अजनिजा
तापतिबोधइतिवापाठः ४७ हृताःप्रत्ययासर्वावृत्तयोयेषांअथवाहृताःप्रत्ययाअन्याश्चसर्वावृत्तयोयेषांतेषु तामपिन
याभूतेषुद्वारपालेषुलोहकीलयुक्तैःशृंखलैर्बृहद्भिः कपाटादिभिःदुरत्ययाःइतिवा ४८ राम राम राम

भा द
पू ती
१८

दुरन्तयाद्वाराःस्वयंव्यशीर्यंतेतिवृत्तये गुणाःकांदसःस्वनिमित्तात ४८ गंभीरायस्तोयोवेगःतस्यसंवेनयेडः[?]सियःतेःफे।
निलाःफेनव्याप्ताःभयानकैःरावनेशानैर्व्याप्ताःस्त्रियःपत्नेःसीतापतेःसिंधुःसमुद्रइव ४९ निद्दयाऽजयव्यानसंभूतया ५०

नाः कृष्णंवाहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यशीर्यंतयथातमोरवेः॥ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितः शेषोन्व
गाद्वारिनिवारयन्फणेः॥ ४८॥ मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला म।
भयानकावर्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः॥ ४९॥ नंदव्रजंशौरि रुपेत्यतत्रता
न्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया॥ सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात्॥ ५०॥
देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोऽथदारिकाम्॥ प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः॥ ५१॥ यशोदानंद
पत्नीचजातंपरमबुध्यत॥ नतल्लिंगपरिश्रान्तानिद्रयापगतस्मृतिः॥ ५२॥ इतिश्रीभागवतेद
शमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः॥ ३॥ श्रीशुकउवाच॥ बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः॥ ततोबाल
॥ ध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः॥ १॥

प्रतिमुच्यवध्वापदोःपादयोःलोहंनिगडंमास्तेस्म ५१ जानंकिंचिदितिकेवलंअबुध्यत नतुपुत्रःकन्यावेतियोगनिद्र
यामोहितेति ५२ ८ भा पे पि का द म धे नी ३ वनर्थैवंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मे

त्रभिर्दितंमेनेकंसोबालारिहिंसनम् १

तेनाष्टमस्य जन्म २ कालो मृत्युः ३ अंग हे भ्रातः ६ दीनदीनवत् दीनादपि दीनत्वात् नयापुत्रस्यान्यत्र नीतत्वात् मात्र
योगमायेति ज्ञातत्वात् याचितोप्याचिच्छिदे आच्छिदे आग्रहेण ग्राह ७ अपोथयत् बलेन चिक्षेप ८ सद्य एव देवी भूत्वा ९

तेतुतूर्णमुपाव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आचख्युर्भोजराजाययमुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमु
त्थायकालोयमितिविह्वलः सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्धजः ३ तमाहभ्रातरंदेवीकृ
पणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपाव
कोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयतां ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुम
र्हसिमेदायाअंगेमांचरमांप्रजां ॥६॥ श्रीशुकः ॥ उपगुह्यात्मजामेवंरुदंत्यादीनदीनवत् याचित
स्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुतां अपोथय
च्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजावि
ष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरणभूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्र
गदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ॥
११ किंमयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्वचित्पूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ ॥

कृपणानितस्त्वन्यानिशिशून्हनिष्यतीतिज्ञात्वावारयति पाठांतरेतुमामांकृपणांहिंसीः हिंसितवानसीति १२ राम

३

भा द
पू टी
१९

बहुनामनिकेतनेषु वाराणस्यादिस्थानेषु बहुनामा दुर्गा काली इत्यादि १३ परमविस्मितः कथं देवी गर्भस्थ[illegible]ति १४ हे भा
मे भगिनी भर्तः पुरुषादो राक्षसो यथा स्वापत्यमेव हिनस्ति तद्वत् १५ जीवन्नपि मृतो हं १६ हे महाभागौ [illegible] कृतं [illegible] स्वारब्ध
कर्म भोक्तृ च किं च जन्तवः प्राणिनः सदैकत्र नासते किंतु अल्पकालमेव तत्र एकत्र नासते किंतु वियुज्यन्ते यतो दैवा[illegible]ना: १८

ष्टः कंसः॥ इति प्रभाष्य तां देवी माया भगवती भुवि बहुनामनिकेतेषु बहुनामा बभूव ह १३ तया
भिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः देवकीं वसुदेवं च विमुच्य प्रश्रितो ब्रवीत् १४॥ कंस उवाच॥ अहो
भगिन्यहो भाम मया वां वत पाप्मना पुरुषाद इवापत्यं बहवो हिंसिताः सुताः १५ स त्वहं त्यक्तकारु
ण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वै गमिष्यामि ब्रह्महेव मृतः श्वसन् १६ दैवमप्यनृतं वक्ति
न मर्त्या एव केवलम् यद्विश्रम्भादहं पापः स्वसुर्निहतवाञ्छिशून् १७ मा शोचतं महा
भागावात्मजान्स्वकृतं भुजः जन्तवो न सदैकत्र दैवाधीनाः सदासते १८ भुवि भौमानि भूता
नि यथा यान्त्यपयान्ति च नायमात्मा तथैतेषु विपर्येति यथैव भूः १९ राम राम राम

तदा नामनः स्वनेन यदुक्तं जन्ममरणादि तदपि देहानामेव नात्मनः स्यात् भूतानि देहा एव यान्ति उपयान्ति च भवन्ति च
न भवन्ति वेत्यर्थः यथा भुवि भौमानि घटादीनि तद्वदेतेषु भूतेषु जन्मादिभिर्विक्रियमाणेष्वपि अयमपरोक्षतया प्रत्यभि
ज्ञायमानो नात्मा विपर्येति विपर्ययं विक्रियां न प्राप्नोति एकरूप एव वर्तत इत्यर्थः भौमेषु विक्रियमाणेषु यथा भूः न
एवं विचार्यमाने सति न शोकः अज्ञानतः तन्न विवेकेन स्यात् १९

अनेवंविदः एवमजानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतोविपर्ययात्भेदोभवतिदेहाहंकारेणहिआत्मनिपरि
च्छिन्नेसतिइदमहंकारास्पदंभिन्नंभवति यतोभेदाद्देहात्पुत्रादिदेहयोगवियोगाश्चततःसंसृतिःसुखदुःखेइतियावत् अज्ञाने
नानिवर्तनादित्यर्थः एवमुक्तप्रकारेणअनेनतनयाः अहंतुतावन्नात्रघातितवान् तथाप्यज्ञानदृष्ट्यातनयान्मयाव्यापादिता
नपि मानुशोचेतिसोवियतितस्मादिति २० अज्ञानाद्ध्यवकर्मवादमाहयतइति कथंतर्हिब्रह्मणादिहंतुः तद्धस्य

यथानेवंविदोभेदोयतआत्मविपर्ययः देहयोगवियोगश्चसंसृतिर्नविवर्तते २० तस्माद्भद्रेस्व
॥तनयान्मयाव्यापादितानपि मानुशोचयतःसर्वःस्वकृतंविंदतेवशः २१ यावद्धतोस्मिहंता
स्मीत्यात्मानंमन्यतेस्वदृक् तावत्तदभिमान्यज्ञोबाध्यबाधकतामियात् २२ क्षमध्वंमम।
दौरात्म्यंसाधवोदीनवत्सलाः इत्युक्त्वाश्रुमुखःपादौश्यालःस्वस्रोरथाग्रहीत् २३ मोचयामा
सनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा देवकींवसुदेवंचदर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ राम राम राम

त्वंप्रायश्चित्तश्रवणमज्ञानमूलमेवेत्याह २१ अस्वदृक् देहाभिमानीतस्यदेहस्यहननमात्मनएवाभिमन्यमानःहंतेत्यर्थः श्यालः
कंसःस्वस्रोरितिशावैनहिक्वचनात्उपपन्नामिथुनयोःग्रहणंद्वामिथुनलक्षणायस्वस्रः तस्यसुताभिधानेदि [illegible] मवायेनपाणिग्र
तउपादध्यानीतिवदेवकीवसुदेवस्यप्रत्येकंपादमग्रहीदित्यर्थः श्यालशब्देनकथंचिद्वसुदेवाभि [illegible] व्याख्यातासौहृ

४४

स्वपरेति भेददर्शनेन किं भवति तदाह २६ भावैरेव निमित्तभूतैर्मिथो भावान् घ्नंतं भावमीश्वरं पृथग्दृशस्तेन पश्यंति किं त्वहमेव हं
ताहं तव्योस्मीति मन्यंत इत्यर्थः २७ शुद्धं यथा भवति तथा २८ नाति कोविदा ईषन्मात्रमतयः ३० न निर्गता दश दिना नि ये

भ्रातुः समनुतप्तस्य क्षान्तरोषा च देवकी व्यसृजद्वसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह २५ एवमेतन्महाभाग
यथा वदसि देहिनां अज्ञानप्रभवाहंधीः स्वपरेति भिदा यतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहम
दान्विताः मिथो घ्नंतं न पश्यंति भावैर्भावं पृथग्दृशः ॥२७॥ श्रीशुक उवाच ॥ कंस एवं प्रसन्नाभ्यां वि
शुद्धं प्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातो विशद्गृहं २८ तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां कंस आहूय
मन्त्रिणः तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया २९ आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमूचुर्देवशत्रवः दे
वान्प्रति कृतामर्षा दैतेया नातिकोविदाः ३० एवं चेत्तर्हि भोजेन्द्र पुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्नि
र्दशांश्च हनिष्यामोद्य वै शिशून् ३१ किमुद्यमैः करिष्यंति देवाः समरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसो
ज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ केचित्प्रांजलयो दीना न्यस्तशस्त्रा दिवौकसः मुक्तकच्छशिखाः केचिद्भी
ताः स्म इति वादिनः ३३ अस्यतस्ते शरव्रातैर्हन्यमानाः समन्ततः जिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा
ययुः ३४

षां तान् ३१ अस्यतो विध्यतः बाणान् क्षिपतः उत्सृज्य रणं त्यक्त्वा ३२ मुक्तकाकशिखाः मु
क्तकटीपटाः ३३ राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम

असन्यासतश्चविमुक्ताश्चेतिनहन्ति ३५ क्षेमेनिर्भयदेशेशूरैःअसंयुगात्संग्रामंविनाविकत्थनंयेषांतैः ननुहरेर्विभोर्मिशांभाग्ये
तिनत्राह रहोजुषेति सर्वस्यान्तःप्रविष्टेनकचिदपिविहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवेशार्थेदन्तमित्वात्त्वनवनमोकायस्यतेनशंभु

नैवंविस्मितशस्त्रास्त्रान्विरथान्भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५ किं
क्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवी
र्येणब्रह्मणावातपस्विना तथापिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ३७ ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वा
स्माननुव्रतान् ३८ यथामयोंगेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदःचिकित्सितुं यथेंद्रियग्रामउ
पेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्यते ३९ मूलंहिविष्णुर्देवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्म
गोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ४० तस्मात्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनोयज्ञशी
लान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४१ विप्रागावश्चवेदाश्चतपःसत्यंदमःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रत
वश्चहरेस्तनूः ४२ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूलाःदेवताःसर्वाःसेश्वराःसचतु
र्भुजाः ४३ अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनम् ४४ राम राम राम राम

ना ३६ यद्यप्युक्तमेदैवान्नकिंचित्कर्तुंसमर्थास्तथापिनीतिरन्तसरन्नेव्याइतितथापीत्याह ३७ आमयोरोगस्यैवपदोबद्धमूलः
३९ देवानांविष्णुःसर्वयत्रधर्मःतत्रास्तेधर्मस्यमूलंवेदादयइति ४० किंचविप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मात्तन्मदियमेवापा

भा द
पु टी
२१

आरात्समीपमागतो मृत्युर्येषां ते न केवलं सतां विद्वेषो नर्थमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थकारित्वादाह ४७ ३ श्रीभावार्थदीपिकायां श्री द च थः ४ पंचमे जातकनंदः सूनोः जन्ममहोत्सवं गत्वा मथुरां प्राप वसुदेवागमोऽत्र च । आत्मज इत्यादि
१ नियुते द्वे लक्षे सप्त तिलपर्वतान् शातकौम्भाम्बरावृतान् कथं भूतान् रत्नौघैः रत्नसमूहैः शातकौम्भैः सुवर्णैः अम्बरैः वस्त्रैश्चावृतान्
३ द्रव्याणां गोहिरण्यादीनां तत्तद्धर्मैः केषांचिद्विहितैरेव शुद्धिर्यथा तथा दाने नियुक्ता जातकर्मादिसंस्कारैरेव गर्भाणां शु

॥॥ श्री कः एवं दुर्मंत्रिभिः कंसः सह संमंत्र्य दुर्मतिः ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ४५
संदिश्य साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षु दानवान्गृहमाविशत् ४६ ते वै रजः
प्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४७ आयुः श्रियं यशो धर्मं लोकाना
शिष एव च हंति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ४८ इ श्री भा ने पा रह्मां द च र्थो
ऽध्यायः ४ श्री कः नंदस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिर
लंकृतः १ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै कारयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा २ धेनू
नां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते तिलाद्रीन्सप्त रत्नौघशातकौम्भाम्बरावृतान् ३ कालेन स्नानशौचा
भ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया शुद्ध्यंति दानैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४ राम राम राम

द्धिरिति दर्शयितुं प्रतिनिरोधनानिर्हरणं तत्त्वेनोदाहरति कालेन भूम्यादिर्यथा खननात्पूरणाद्दाहाद्भिर्वर्षसेलेप
नात् गोभिराक्रमणात्कालाद्भिः शुद्ध्यतिमज्ञभिः स्नानेन देहादिः शौचेनासनलिंगादिः संस्कारैर्गर्भादिः तपसेंद्रि
यादिः इज्यया ब्राह्मणादिः दानेर्द्रव्याणि संतुष्ट्या मनः आत्मा आत्मविद्ययेति ४ राम राम राम

सामंगल्यगिरः स्वस्तिवाचका विप्रादयो बभूवुः तत्र सूताः पौराणिकाः प्रोक्ता मागधा वंशशंसकाः वंदिनस्त्वमलप्र
ज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ६ संमृष्टानि संसिक्तानि द्वाराण्यजिराण्यंगनानि गृहांतराणि गृहमध्यानि च यस्मिं
स्तया विचित्रध्वजपताकानां स्रजः चैलतोरणानि च तैर्भूषिताः ७ हरिद्रातैलभूषिताः विचित्राः धातवश्च बर्ह।

सामंगल्यगिरो विप्राः सूतमागधवंदिनः गायकाश्च जगुर्नेदुर्भेर्यो दुंदुभयो मुहुः ६ व्रजः संमृष्टसं
सिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ७ गावो वृषा वत्सतरा हरिद्रा
तैलभूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ८ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषि
ताः गोपाः समाययू राजन्नानोपायनपाणयः ९ गोप्यश्चाकर्ण्य मुदिता यशोदायाः सुतोद्भवं
आत्मानं भूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभिः १० नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बा
लिभिस्त्वरितं जग्मुः पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः ११ रामायनमः राघवायनमः सीता

स्रजश्च वस्त्राणि च कांचनमालाश्च अलंकारस्तया विद्यंते येषां ते न तथाभूताः गावादयो बभूवुरित्यर्थः ९ आकल्पाश्चालंका
राः १० नवकुंकुमैर्मुखपंकजे प्रभूतिः शोभा यासां ताः बलिभिरन्वितपात्रैः ११ राम राम राम राम

भा० द० टी० ३२

सुमृष्टानुरुज्ज्वलानि मणिमयानि कुंडलानि निष्काः पदकानि कंठेषु यासां ता स्वतास्र शिखाभ्यः च्युतानि माल्य वर्षाणि ।
यासां ताः नंदालयं व्रजंतीः व्रजं तत्पथि विरेजुः स्वलयाः कंकण भूषिताः व्यालोलैः चंचलः कुंडल हृद्भिः शोभा यासां ताः

गोप्यः सुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराः पथि शिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयं सवल
याव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः १२ ता आशिषः प्रयुंजानाश्चिरं पाहीति
बालके हरिद्रातैलचूर्णाद्भिः सिंचंत्योजनमुज्जगुः १३ अवाद्यंत विचित्राणि वादित्राणि
महोत्सवे कृष्णे विश्वेश्वरेऽनंते नंदस्य व्रजमागते १४ गोपाः परस्परं हृष्टा दधिक्षीरघृतांबुभिः आ
सिंचंतो विलिंपंतो नवनीतैश्च चिक्षिपुः १५ नंदो महामनास्तेभ्यो वासोऽलंकारगोधनं सूतमागध
वंदिभ्यो येऽन्ये विद्योपजीविनः १६ तैस्तैः कामैरदीनात्मा यथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थाय स्व
पुत्रस्योदयाय च १७ तत आरभ्य नंदस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवासात्मगुणै रमाक्रीडमभून्नृ
प १९ गोपान् गोकुलरक्षायां निरूप्य मथुरां गतः नंदः कंसस्य वार्षिक्यं करं दातुं कुरूद्वह २० २१

रोहिणी च महाभागा नंदगोपाभिनंदिता व
चरद्दिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषिता १८

१२ ततं सिंचितः अजनमुज्जगुरित्यन्वयः १३ तेभ्यो गोपेभ्यः आसात् १४ यथोचितमन्यानपि अपूजयत् १६ हरेर्निवा
सेन ये आत्मनि गुणाः तैः रमायाः लक्ष्म्याः आक्रीडं विहारस्थानं १८ वार्षिकं प्रतिवर्षं देयम् १९ राम राम

भ्रातरं सखायं तदवमोचनं तस्य राज्ञः करदोत्तारं स्थानं वसतिद्रूपं २१ पुनर्भवः पुनर्नीतः इव तत्र हेतुर्गर्भविशेषणं संसारचक्रे परि
वर्तमान इति दुर्लभं तत्र मेवाह २५ प्रियस्य सम्यक् संवासः प्रियसंवासः हे प्रिये इति वा स्रोतसा ओघेन वेगेन नीयमानानां प्लवंती
ति प्लवाः तृणकाष्ठादयः तेषां यथैकत्र स्थितिः न तद्वत् २६ पशव्यादिहितं पत्नस्मिन्नुवने निर्दोषगोपायो दध्यादिनाशभूतगो

वसुदेव उपश्रुत्य भ्रातरं नंदमागतं ज्ञात्वा दत्तकरं राज्ञे ययौ तदवमोचनं २१ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय देहः
प्राणमिवागतं प्रीतः प्रियतमं दोर्भ्यां सस्वजे प्रीतिविह्वलः २२ पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वानामयमा
दृतः प्रसक्तधीरात्मजयोरिदमाह विशांपते २३ दिष्ट्या भ्रातः प्रवयस इदानीमप्रजस्य ते प्रजाशा
या निवृत्तस्य प्रजा यत्समपद्यत २४ दिष्ट्या संसारचक्रेऽस्मिन्वर्तमानः पुनर्भवः उपलब्धो भवान
द्य दुर्लभं प्रियदर्शनम् २५ नैकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणां ओघेन व्यूह्यमानानां प्लवानां
स्रोतसो यथा २६ कच्चित्पशव्यं निरुजं भूर्यंबुतृणवीरुधम् बृहद्वनं तदधुना यत्रास्से त्वं सुहृद्वृतः
२७ भ्रातर्मम सुतः कच्चिन्मात्रा सह भवद्व्रजे तातं भवंतं मन्वानो भवद्भ्यामुपलालितः २८
पुंसस्त्रिवर्गो विहितः सुहृदो ह्यनुभावितः न तेषु क्लिश्यमानेषु त्रिवर्गोऽर्थाय कल्पते २९

पिकास्तन्यादिना पुत्रे तेम विवक्षया एकमिति प्रसक्तधीः त्वात्मजयोरित्युक्तत्वात् २७ भवद्भ्यामुपलालितः सन् कच्चि
दुःखेन तद्विशेषः पुत्रादर्शनक्लेशेनाह पुंस इति २८ सुहृदो वंधुस्तत्र भावितः संपादितः यस्त्रिवर्गः स विहितः पुंसो वि
हितः उक्तः शास्त्रेण वा शोक्तः न स्वमात्रेण पर्यवसितः अत एतेषु क्लिश्यमानेषु सुखाय न भवतीत्यर्थः २९ २९

भा द
पु टी
३३

नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोतेइतिकंसवारभयेशोकमानः करालेनउग्रेणदत्वाःअन्यदेवाह ३० अदृष्टमेवनिष्ठास
मात्रियेस्मसः यद्वैवपुत्राविपुमरवप्रदमदृष्टंहीयतेतनदैवत्तेपुत्रादयोपिनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमस्तत्या अदृष्टमेव
परंयस्मसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्ताः तथापिमानुदृष्टमेवपुनःपुनःसंगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वंअप्य
अभिचारिकाणांसमदुःखवार्यावेदसनमुह्यति तस्मादितानीत्वयादुःखंनभावनीयंमतानामपिविशुक्तानामपि

ने ३ व अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवोहताः एकावशिष्टावरजाकन्यासापिदिवंगता। ३१
नूनंह्यदृष्टनिष्ठोयमदृष्टपरमोजनः अदृष्टमात्मनस्तत्वंयोवेदसनमुह्यति ३१ व दे ३ व
करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञोदृष्टावयंचवः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३२ श्रु ३ व
इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलं ३३ ६
श्री ग ने श स्क पं मो यः ५ राम राम राम राम

चकालांतरेदर्शनयोगसंभवात् असमदादिभिःरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपिइतिनंदस्यदेवीवागोषाभावस्यवि
का ३१ तावबहुवसुदेवोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ३२ शौरिणावसुदेवेन अनोभिःशकटैः
६ श्री ग ने श स्क भा पं टी का पं मो यः ५ राम राम राम राम

षष्ठेसख्युगिरानंदोव्रजेगाकन्सतांपथि दृष्ट्वातुराक्षसींतस्याःमृत्युंश्रुत्वाचविस्मितः कृष्णविषयेशोकमानंप्रति अविष येपिव्रजासेवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृष्णस्यश्रवणादीनिनसंतिनत्रैवमासांशक्तिःसाक्षादत्रस्थितेत्रैव सतितिष्ठतीतिनशंकेत्रिभावः ३ योषित्वावेशिनोस्वरांनारीमिवात्मानंविधाय ननुनिःशंकानिर्विशंकासती कथंपरसद्म निप्रविष्टाअतआह कामचारिणीति नहिकामचारिणीष्विदंचित्रमित्यर्थः ४ तांवनितांनिजंपतिंइच्छुमागतामा

श्री शु उवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः १
कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रव
णादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंतिसात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रैवे ३ साखेचर्येकदोत्प
पूतनानंदगोकुले योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४ तांकेशबंधव्यतिषक्तम
ल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमां सुवाससंकल्पितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलभूषिताननां ५

मन्वानाःपश्यंतीःस्त्रियइवगोप्योमेसेनोत्तरश्लोकेनान्वयः श्रीसामान्यानिविशेषणानि केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांकेशाग्र थितपुष्पसेसक्तमल्लिकाकुसुमांबृहतानितंबेनस्तनाभ्यांचभयतस्त्वाक्रांतमिवकृच्छ्रंमध्यमुदरंयस्यास्तां सुवाससंशो भनेवाससीयस्याःतांकल्पितयोःकर्णभूषणयोःत्विषाउल्लसद्भिःकुंतलैर्मंडितमाननंयस्यास्तां ॥ ५

भा० द०
पु० टी०
२५

वल्गुस्मितं स्मितं येषु तेन यापाङ्गना अपाङ्गो विसर्गः येषु तैः वीक्षितैः व्रजौकसां मनो हरन्तीं मत्वा गोप्यो ... स्वस्थेन तां न निवा
रितवन्तः इत्युक्तं भवति गोप्यः श्रियमिव मत्वा तूष्णीमासन् अतः केनाप्यनिवारिता सती प्रविवेशेति भावः ६ बा
लग्रहः पूतना असदन्तकं ददर्श असतां अन्तकं दृष्ट्वा कायेन विभेति तत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसं बालभावेन प्र

वल्गुस्मितापाङ्गविसर्गवीक्षितैर्मनो हरन्तीं वनितां व्रजौकसां अमंसताम्भोजकरेण रूपिणीं
गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिवागतां पतिम् ६ बालग्रहस्तत्र विचिन्वती शिशून् यदृच्छया नन्दगृहेऽसदन्तकं बा
लं प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसं ददर्श तल्पेऽग्निमिवाहितं भसि ७ विबुध्य तां बालकमारिकाग्रहं च
मी राचरात्मा स निमीलितेक्षणः महासुरत्वे सति बालभावं विभावयामि स किं चोवाच न स प्रभुः ८
अनन्तमारोपयदङ्कमन्तकं यथोरगं सुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ राम राम राम राम राम

तिच्छन्नं तिरोहितं निजं उरु तेजो येन तं कमिव भस्मच्छन्नं आहितमग्निमिव ७ चराचरात्मा देवस्तां वि
बुध्य निमीलितेक्षणः आत्मस्वयमनन्तं दुष्टानामन्तकं तां अङ्कमारोपयत् बालं मत्वा यथोरगं सुप्तमबुद्धिः आ
सो रज्जुधीस्सन् अज्ञानतो ... गृह्णातीति यथा तद्वत् ८ रामाय नमः गोपालाय नमः ९

ननुयद्योदारोहिरण्यानांनकथंनिवारयेत्तांनात्राहत्वामिति वामंवल्लाजननमाडुवचेष्टितेयस्यास्तांवरास्त्रियंचसहसैवांतराण
हमध्येवीक्ष्यअनस्तोदनात्वेबहिर्मृदुत्वेचहृष्टांतःकेशपरिकृद्दामिवत् मृदुचर्मचित्रमयःकोशःपरिकृदृष्टावरणंयस्याःसैः
खड्ग स्तातद्वत् तन्मभयाघर्षितेत्रभिभूतेत्रहमस्यजननीएवंवतिमोहितेसत्यांजननीजननेयोनिरीत्वमाणएवकेवलं

तांनीक्ष्णचित्रामयवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिकृद्दामिवत् वरास्त्रियंतन्मभयावधर्षितेनि
रीक्षमाणोजननींग्रतिष्ठताम् १० तस्मिंस्तनंदुर्धरवीर्यमुल्बणंघोरांकमादायशिरोददावथ गाढं
करांभोभगवान्प्रपीड्यतत्याःसमंराघसमन्वितोपिवत् ११ साथंचमुंचालमितिप्रभाषिणी
निपीड्यमानाखिलजीवमर्मणि विवृत्तनेत्रचरणौभुजौमुहुर्विक्षिप्यगात्राणिपपातरोदद
१२ तस्याःस्वनेनातिगंभीररंहसासाद्रिर्महीद्योश्चचचालसग्रहा रसातिलाशाश्चप्रतिनेदिरेज
नाःपेतुःक्षितौवज्रनिपातशंकया १३ राम राम राम राम राम ॥

मतिमतांनाननिवारितवंतो १० तस्मिन्स्थानेदुरस्थंवीर्यंयस्मिन्स्तनंतं सममेकमादायतस्मैशिरशावेष्टे यथावेत
रमेवप्रपीड्यकेवलंविषमपय्यमिति नदेवतस्याःप्राणेःसहापिवत् ११ चरणौभुजौमहुःमुहुर्विक्षिप्यगात्राणि
स्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा १२ रसातलानलानिव १३ राम चरणौ ॥ नमः

भा॰ टी॰ पृ॰ ५१

व्यादाय मुखं कृत्वा निजरूपमास्थिता मरणसमये कपटमयं त्यक्तवतीवा १४ पतन्नपि तस्या देहः षट्क्रोशान्तस्थान्द्रुमा
न्चूर्णयामास १५ ईषा लांगलदंडः तत्प्रमाणा उग्रा दंष्ट्रा यस्मिंस्तथाभूतमास्यं यस्मिन् तत्तस्याः कलेवरं वीक्ष्य तत्र गो
पा गोप्यश्च तत्रसुः संत्रासमेहेतुं तेन पुनरपि भिः पदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवन्नासिका यस्मिंस्तत् च्युतैः स्थूलैः कालविकलनीय

निशाचरी त्वं व्यथितस्तना मुहुर्व्यादाय केशांश्चरणौ भुजावपि प्रसार्य गोष्ठे निजरूपमास्थिता वज्रा
हतो वृत्र इवापतन्नृप १४ पतमानोऽपि तद्देहस्त्रिगव्यूत्यन्तरद्रुमान् चूर्णयामास राजेन्द्र महदासी
त्तदद्भुतं १५ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं गिरिकंदरनासिकं गंडशैलस्तनं रौद्रं प्रकीर्णारुणमूर्धजं १६
अंधकूपगभीराक्षं पुलिनारोहभीषणं बद्धसेतुभुजोर्वङ्घ्रि शून्यतोयह्रदोदरम् १७ संतत्रसुः॥
स्म तद्वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरम् पूर्वं तु तन्निःस्वनितं भिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १८ रामायनमः

स्मिंस्तत् रौद्रं घोरं प्रकीर्णा अरुणा मूर्धजा यस्मिंस्तत् १६ अंधकूपवद्गंभीरे अक्षिणी यस्मिंस्तत् पुलिनवदारोहे ज
घने ताभ्यां भीषणं बद्धाः सेतव इव भुजौ ऊरू अंघ्री च यस्मिंस्तत् शून्यतोयह्रदवदुदरं यस्मिंस्तत् १७ पूर्वमेव तस्याः रावेण भीताः
पुनर्दर्शनेन नितरां संत्रेसुरित्याह पूर्वं त्विति तस्याः निःस्वनितं शब्दः तेन निर्भिन्नानि हृत्कर्णमस्तकानि येषां ते १८ राम ॥

द्वादशांगेषु ललाटादिषु केशवादिद्वादशनामभिः २१ अनंतोवाताः प्रथममनिसंभ्रमेणैवरक्षांकृत्वा किंचिल्लब्धाश्वासाः पुनः
तान्यैवेणवीजन्यासमकुर्वतेत्याह संस्पृश्य सलिलान्याचांताआत्मनिप्रथमगंगेषु करयोः पृथक् अजाद्येकादशवीजानां
मध्ये करस्य द्वादशांगुलिकरयोः संधिषु चत्वारितयांगुष्ठादोएकैकस्मिन्नंगो अजायदीजन्यस्यबालस्याप्यंगेषु तथैवाकुर्वत २२

बालंचतस्याउरसि क्रीडंतमकुतोभयम् गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्य जगृहुर्जातसंभ्रमाः १९ यशोदारोहि
णीभ्यांताः समंबालस्य सर्वतः रक्षांविदधिरे सम्यक् गोपुच्छभ्रमणादिभिः २० गोमूत्रेणस्ना
पयित्वापुनर्गोरजसार्भकम् रक्षांचक्रुश्चशकृता द्वादशांगेषुनामभिः २१ गोप्यः संस्पृष्टस
लिलाअंगेषुकरयोः पृथक् न्यस्यात्मन्यथ बालस्य वीजन्यासमकुर्वत २२ अव्यादजोंघ्रिमणि
मांस्तवजान्वथोरू यज्ञोच्युतः कटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईश इनस्तु कंठं विष्णुर्भुजं
मुखमुरुक्रमईश्वरः कं २३ चक्र्यग्रतः सहगदो हरिरस्तु पश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाजनश्च
कोणेषु शंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यःक्षितौहलधरः पुरुषः समंतात् २४ राम राम

अंघ्रिमंघ्रीजानुनीजानुनीभुजंभुजेनोकंशिरः २३ नयादित्युक्ताम् ... चक्र्यग्रतइति चक्रसहितोहरिः नवाग्र
तोस्तुसहगदोगदासहितोहरिः तवपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसिधारीमधुहाअजनोऽजनश्चसमंतात् शंखधरउरुगायश्च

भा० द
र० रा
२६

एवंबहिःरक्षांकृत्वांतरेरामकुर्वंतिपादइंद्रियाणीति २५ आत्मानमहंकारं २६ सर्वग्रहभयंकरोदुःसहपरीवारः २७ सन्न्यवे
शायत्शाययामास ३१ विस्मयमेवाहनूनमिति ३२ बतविस्मयेसोऽप्रजःसन्नृषिःतपःप्रभाववान् योगेशोज्ञानीवासमभ्य

इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगीश्वरोऽवतु २५ पृश्निगर्भ
स्तुबुद्धिमात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः २६ व्रजंतमव्याद्वैकुंठआ
सीनंत्वाश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः २७ डाकिन्योयातुधान्यश्चकुष्मांडाये
ऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २८ कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः उ
न्मादायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २९ स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धाबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतु
तेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः ३० इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणं पाययित्वास्तनंमाता
संन्यवेशयदात्मजं ३१ तावन्नंदादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मि
ताः ३२ नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशोवासमाससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः ३३
भिः कलेवरंपरशुश्छित्वातत्तेव्रजौकसः दूरेक्षिप्त्वावयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितं ३४ दह्यमानस्यदेहस्य
धूमश्चागुरुसौरभः उत्थितःकृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ३५ राम राम राम

गामयत्ःसएवदृष्टइति ३३ विस्मयांतरमाह कृष्णेननिर्भुक्तः अतएवसपदितत्क्षणमेव आहतःपाप्मायस्यसः॥
३५ रामायनमः राघवायनमः सीतापतयेनमः गोपालायनमः रामा

प्रसंगाद्भक्तिवैभवं वैकुंठ्यत्कत्यायेनाह पूतनेति ३६ श्रद्धयात्यास्तिक्येन भक्त्या प्रेम्णा रक्ताः स्निग्धाः तन्मातर इति वत्सा
हरलीलाभिप्रायेणा बहुवचनं गोपिकाः तन्मातरो भवन्निति ३७ शवधूमस्य ४३ एतत्पूतनामोक्षं आर्भकमर्भकचरित

पूतना लोकबालघ्नी राक्षसी रुधिराशना जिघांसयापि हरये स्तनं दत्वाप सद्गतिम् ३६ किं पुनः श्रद्धया
भक्त्या कृष्णाय परमात्मने यच्छन्प्रियतमं किं नु रक्तास्तन्मातरो यथा ३७ पद्भ्यां भक्तहृदिस्थाभ्यां
वंद्याभ्यां लोकवंदितैः अंगं यस्याः समाक्रम्य भगवानपि तत्स्तनम् ३८ यातुधान्यपि सा स्वर्गमवा
प जननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमु गावो नु मातरः ३९ पयांसि यासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुता
न्यलं भगवान्देवकीपुत्रः कैवल्याद्यखिलार्थदः ४० तासामविरतं कृष्णे कुर्वतीनां सुतेक्षणं न पुनः।
कल्पते राजन्संसारोऽज्ञानसंभवः ४१ कटधूमस्य सौरभ्यमवघ्राय व्रजौकसः किमिदं कुत एवेति वदंतो
व्रजमाययुः ४२ ते तत्र वर्णितं गोपैः पूतनागमनादिकं श्रुत्वा तन्निधनं स्वस्ति शिशोश्चासन्सुविस्मिताः
पु३ ४३ नंदः स्वपुत्रमादाय प्रेत्यागतमुदारधीः मूर्ध्न्युपाघ्राय परमां मुदं लेभे कुरूद्वह ४४ य एतत्पू
तनामोक्षं कृष्णस्यार्भकमद्भुतं शृणुयाच्छ्रद्धया मर्त्यो गोविंदे लभते रतिं ४५ अत्र देत्यकुलानीपाः पू
तनायाः शिशुः कुलात् सन्मापो पायनतः प्राणैः प्राणाद् इतमकल्पयत ॥४६॥ इति भागवते षष्ठोध्यायः॥

मिति॥ किं तत्पूतनामोक्षमिति॥४५॥ इति श्रीभागवते भावार्थदीपिकायां दशमस्कंधे षष्ठोध्यायः॥६ रामाय नमः॥ राघवाय

भा० द० पू० टी० ७७

उत्क्षिप्य शकटं यो ऽपि हि तृणावर्तमधः क्षिपन् दर्शयन्निव मासेषु चक्रमः क्रीडति स प्रभो कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लवानंदनि
र्भरः भूपालदेवमपृच्छन्सजाम्यहमिति येन मत्स्याद्यवतारेणापि प्रियाणि यानि कर्माणि करोति तानि कर्णरसायनानि मनः
प्रीतिकराण्येव भवंतीत्याह १ यच्छृण्वतः पुंसः पुरुषमात्रस्यारतिः ग्लानिः तत्तमं नाचावितृष्णा तत्र चापग
तिरितया सत्त्वशुद्धिर्हरिभक्तिः हरिदाससख्यानि च भवंति तद्देवहार्दं हरेश्चरितं मनोहरं वा वद यदि मन्यसे अनुग्रहं यदि

राजोवाच ॥ येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च नः प्रभो १ ॥
यच्छृण्वतो ऽपैत्यरतिर्वितृष्णा सत्त्वं च शुद्ध्यत्यचिरेण पुंसः भक्तिर्हरौ तत्पुरुषे च सख्यं तदेव हारं वद मन्यसे
चेत् २ अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् मानुषं लोकमासाद्य तज्जातिमनुरुंधतः ३
श्रीशुक उवाच ॥ कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगे समवेतयोषिताम् वादित्रगीतद्वि
जमंत्रवाचकैः श्चकार सूनोरभिषेचनं सती ४ राम ॥ रामाय नमः ॥ राम ॥ राम

करोषीति २ अथोत्थानकोत्सवः विशिनष्टि अथेति तज्जातिं मनुष्यजातिमनुरुंधतो ऽनुकुर्वतः ३ मासदिवसके उत्थाने शिरो
त्थापरिवर्तने तत्र करणीये कौतुकाप्लवे उत्सवाभिषेके न यात स्मिन्नेव दिने जन्मर्क्षसापि योगे अतिमहोत्सवे समवेत
योषितां मिलितपुरंध्रीणां मध्ये वादित्रादिभिः वादित्राणि च गीतानि च द्विजमंत्राश्च वाचकाश्च तैः निशाभिनमाभिषेचनं कृत्वा।

ॐ श्रीरामरामरामराम

अत्रान्तरे सुपूजितैर्विप्रैः कृतमंगलं सेनानिर्देशदक्षिणीयस्य तं तनयमधःशेशायत् शायितवती शकटस्याधस्तादित्यर्थः ५ ऊ
र्ध्वचालितवान् ६ तदधःशयानस्य शिशोः अस्य कस्यासौ प्रवालवन्मृदुस्वयोगांघ्रिः तेन हतं शकटं व्यवर्तत विपरीतमपतत् का
यं विध्वस्तनानारसकुम्भभाजनं विध्वस्तानि नानारसवंति सुवर्णरजतानि रिक्तकांस्यादिमयानि रिक्तानि यथा भवंति त

तं दत्तपवित्रीकृतमज्जनादिकं विप्रैःकृतःस्वस्त्ययनं सुपूजितैः अत्रान्नवासःस्रगभीष्टधेनुभिःसंजातनि
द्रा हतमशेशयच्छकटेः ५ औत्थानिकोत्सवकामनामनस्विनीसमागतान्पूजयती व्रजौकसः नैवाशृणोद्वै रु
दितं सुतस्य सा रुदन्स्तनार्थी चरणावुदक्षिपत् ६ अधःशयानस्य शिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतं व्यवर्तत
विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं विध्वस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरं ७ दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा व्रजस्त्रिय औत्थानि
के कर्मणि याः समागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् ८ ऊचुरव्यवसि
तमतीन्गोपान्गोपीश्च बालकाः रुदतानेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ९ राम राम

पावके चात्ताक्ष चक्रास्ता विध्वस्ताः चक्रा तायस्मिन् विभिन्नः कूबरो युगंधरो यस्य सः तच्च तच्च यथा व्यवर्ततेति ६ ।
अक्षतदर्शनेनाकुला बभूवुः तदेवाह कथमिति विपर्यगात् विपरीतमपतदिति ७ अनिश्चितबुद्धीन् ८ राम
राघवाय नमः गोपालाय नमः
कृष्णाय नमः ॥॥

भा १० नन्वहृधियेविश्वासंननमभूः उत्पात्पिवत्वस्यैवत्वसंभवति एतेचबालाः किंजानंतिइति अप्रमेयंप्रमातमशक्यं ९ सूक्तैः रक्षोघ्नैः क
पू टी त्वा १० भगवत्प्रभावानभिज्ञत्वेपिविप्रवेषितविड्वयत्राह एवंवदिस्तादिनावलिभिः सूक्तैः यद्वा अप्रदिव्रभिःवलिभिः सहितंपरि
१२ कारयथापूर्वस्थापितंविप्रादध्यादिभिरर्चयामासुः हुत्वाग्रहादिहोमंविधाय ११ अस्त्यागुणेषुदोषाविष्करणंईर्ष्यांप्रत्वा।

नन्वहृधिरेगोपाबालभाषितमित्युत अप्रमेयंबलंतस्यबाल्यवास्यनतेविदुः ९ रुदंतंसुतमा
दाययशोदाग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनंविप्रैः सूक्तैः स्तनमपाययत् १० एवंवस्यापितंगोपैर्बलि
भिः सपरिच्छदं विप्राहुत्वार्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः ११ येसत्यानृतदंभेर्ष्याहिंसामानविव
र्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाः कृताः १२ इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः
जलैः पवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमैः १३ वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचा
ग्निंद्विजातिभ्यः प्रादादन्नंमहागुणम् १४ गावः सर्वगुणोपेताः वासःस्रक्रुक्ममालिनीः आ
त्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १५ राम राम राम राम राम ॥

तिः तेषामाशिषोहिकृताः तैः प्रयुक्ताः इतिनिष्फलानभवंति १२ इत्येवमभिप्रेत्यसामर्ग्यजुर्भिः रूपाकृतैः संस्कृतैः पवित्रौषो टी
षधयः येषुजलेषुतैःकृत्वाद्विजोत्तमैः कर्तृभिः अभिषिच्याभिषेककारयित्वा १३ गावःगाश्चप्रादात्तअन्वयुंजत आशिषोद १२

नाःतथैववभूवुरित्यर्थः १६ अन्यामपिवालचरितमाह तृणावर्तोत्पातस्यपरिहारायकृत्स्नैवात्मानउत्संगादुन्ना
रायत्वान्तेभारमतानती उत्पातमशंकयामहापुरुषमादध्यौ भारेणपीडिताविस्मितावसती राम राम राम

विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटम् १६ ए
कदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १७ उत्क्षिप्यसुदुपा
देणादेनशकटंव्योम्निलीलया तृणावर्तेणपदापीडाभुवापातयदर्भकः १८ भूमौनिधायतंगोपी।
विस्मिताभारपीडिता महापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु १९ दैत्योनाम्नातृणावर्तः कंस
भृत्यःप्रचोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २० गोकुलंसर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूं।
षिरेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ मुहूर्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतम्
सुतंयशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितम् तृ
णावर्तनिसृष्टाभिःशर्कराभिरुपद्रुतः २३ श्रीराम श्रीराम श्रीराम

यद्वाजगतांमध्येवासस्थानमभूव नतुजगदुदरंतेनवेदेत्यर्थः १९ ईरयन्निनादाचक्रेत्यर्थः २१ यतोयत्रन्यस्तवती
तस्मिन्स्थानेनापश्यत् २ राम राम राम राम राम राम

भा० द० पांसुवर्षैः समं २३ उपारतो निवृत्तः पांसुवर्षस्य वेगो यस्मिंस्तथाभूते पवने सति तत्र तस्या रुदितं अनुनिशम्य गोप्यो
पू० टी० रुरुदुः २४ वात्याचक्रवातः तद्रूपधरः कृष्णं हरन् शान्तरयः कथंचिन्नभोगतः ततः परं गन्तुं नाशक्नोदित्यर्थः २५ गुरुमत्त
२९ या अतिगौरवेण तया अश्मानं अश्मवन्तं पर्वतप्रायं मन्यमानः तेनैवात्मनो गले गृहीतात्सृष्टुमिच्छन्नपि नाशक्नोदि

इति खरपवनचक्रपांशुवर्षसंतपदवीमबलाविलक्ष्यमाणा अतिकरुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुवि प
तिता मृतवत्सका यथा गौः २३ रुदितमनुनिशम्य तत्र गोप्यो भृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्यः रुरु
दुरनुपलभ्य नंदसूनुं पवन उपारतपांशुवर्षवेगे २४ तृणावर्तः शान्तरयो वात्यारूपधरो हरन् कृष्णं न
भोगतो गंतुं नाशक्नोद्भूरिभारभृत् २५ तमश्मानं मन्यमान आत्मनो गुरुमत्तया गले गृहीत उत्स्र
टी ष्टुं नाशक्नोदद्भुतार्भकं २६ गलग्रहणनिश्चेष्टो दैत्यो निर्गतलोचनः अव्यक्तरावो न्यपतत्सह बालो व्य
सुर्व्रजे २७ तमंतरिक्षात्पतितं शिलायां विशीर्णसर्वावयवं करालम् पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं स्त्रियो
रुदंत्यो ददृशुः समेताः २८ आदाय मात्रे परिहृत्य विस्मिताः कृष्णं च तस्योरसि लंबमानं तं स्वस्तिमंतं
पुरुषादनीतं विहायसा मृत्युमुखात्प्रमुक्तं २९ गोप्यश्च गोपाः किल नंदमुख्या लब्ध्वा पुनः प्रापुरतीव मोदं
३०

त्यर्थः २६ तस्योरसि लंबमानं कृष्णमादाय मात्रे प्रतिहृत्य समर्प्य विस्मिता बभूवुः विहायसा [redacted] गगनमार्गेण पुरु
षादेन नीतं तथापि मृत्युमुखात्प्रमुक्तं पुनर्लब्ध्वा मोदं प्रापुः इति परस्परं हर्षकथया आहुः २९ राम राम राम

अहोबतेतिनिवृत्तिंगमितःमृत्युंप्रापितः कोऽत्रविस्मयोयुज्यतेतेनैवकेविदाड्ड्ःहिंस्रइति ३० नोस्माभिःचीर्णंकृतम् ए
नैवापिकूपतडागादिनिर्माणं इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादिदत्तंदानंयस्मात् तपआदेः प्रणयन् हर्षयन् ३२ संपुत

अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोभ्यगात्पुनः ३० हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितः
खलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ३१ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदं
यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः ३२ दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्व
ने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ३३ एकदार्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी
प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३४ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखं
लालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम् ३५ तृणावर्तागमेहस्गोगरवाशंकिनीपृत्ते बोधयन्न्दशाया
मासतंभ्रमाणोसुखेनगात् ३६ खंरोदसीज्योतिरनेकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्न
गांस्तद्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेप
थुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८ ॥ राम ॥ राम ॥ श्रीराम ॥ राम ॥ इ
ति श्रीभागवते दशमस्कंधे सप्तमोध्यायः ॥ रामायनमः राम राघवायनम राम राम

पानाश्चगोकुलेरतिवचनंमानयामास ३३ पीतप्रायसपीतप्रायेणस्तनोयेन ३५ नगान्गिरीन्तद्दुहितॄः॥
नदीः॥ ३८॥ इतिश्रीभावार्थदीपिकायांभागवतेदशमस्कंधेसप्तमोध्याय ॥७॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥७

भा द अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकवनले मल्लतापाभियोगेव विश्वरूपं निरूप्यते विश्वरूपादिबालस्पर्शांकितःपिता नामा
पू टी कर्गेणवाक्येननिजंनत्वममूमुचत नामकर्माणोगर्गवाक्येननिजंनत्वंममूमुचत्सकरीचका पूर्णःवेनकर्यंधनिनो
३० गृहमागतः तत्राह मदह्विचलनिमिति महतांस्वाश्रमात्स्वगृहेवागमनादन्यत्रविचलनंन स्वार्थं किंतु गृहिणांमंगलाय
ननुतर्हिनेस्वक्रमेहृदर्शनार्थं किंमिति नागच्छति तत्राह दीनचेतसां कृपणानां गृहिणामपि गृहेसक्रमणादुत्तमानि

श्रीशुक उवाच गर्गः पुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः १ तंदृष्ट्वा
परमःप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरस्सरं २ सूपविष्टंकृतातिथ्यं
गिरासूनृतयामुनिं नंदयित्वाब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिं ३ महद्विचलनंनॄणांगृहिणांदी
नचेतसां निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञान
मतींद्रियम् प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५ श्रीकृष्णायनमः रामायनमः

त्यर्थः ४ त्वयाबालयोर्नामकर्मादि करणीयमिति वक्तुं तत्सज्ज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रि
यज्ञानसर्वज्योतिषामयनं तज्ज्योतिषादकं ज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः तत्साक्षाद्भवताप्रणीतं येनाभ्यासेनपुमान् पराव
रंपरं कारणं पूर्वजन्मकृतकर्म अवरं कार्यं यदस्मिन्जन्मनि भाविफलंतदुभयं उक्तंचजातके यदुपचितमन्यज
न्मनि शुभाशुभंतस्यकर्मणः प्राप्तिं व्यंजयति शास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति विवक्षितमाह ५ यम

देवकीसंत्रविवक्षितं नामकरणादिसंस्कारान् कर्तुमर्हसीत्यन्वयः नन्वेतत्कारणीयं गुरुणा तत्राह त्वं गुरूणामिति ६ ज्योतु
त्साहितं नंदप्रतिगृहमनन्तकायमित्यभिप्रायेण पृष्टा वचनाण इत्याह यदूनामिति भवतस्तनयापि न्यायमत्त्रारानतः लिका
द्यादीति च तत्र नत्राह ज्योतिश्च इति ततः किमाहस्तुतमिति किं सोमन्यते अद्भुतं कल्पयेदित्यर्थः ७ ननु यदुकुमार इति
कथं विज्ञानान् तत्र वसुदेवस्य पुत्रः तस्यापि देवक्यां जातिः निकृतो जानीयात्तत्राह पापमिति रिन्यादि किं मया हतमामं देस्या

त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः संस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नॄणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः ६ गर्ग उवा
च यदूनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वदा सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम् ७ कंसः पाप
मतिः सख्यं तव चानकदुन्दुभेः देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति ८ इति संचिन्तयञ्छ्रु
त्वा देवक्या दारिकावचः अपि हन्ता गताशंकस्तर्हि तन्नोऽनयो भवेत् ९ नं उ व अलक्षितोऽस्मि
न्रहसि मामकैरपि गोव्रजे कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् १० राम राम राम

रिकाया वचः श्रुत्वा देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हतीति च नितरां संचिंतयन् सामान्येन काचिदस्त्रीति श्रुत्वा सु
वयो स्नेहसख्यं चिंतयन् नन्दस्य हे भवेदिति संभाव्य मत्संस्कारलिंगेन सा गताशंकः आगता आशंका यस्य सोपि हंता यदि
हंति स्यात्तर्हि तन्न इदानीं महाननयः स्यात् ९ द्विजातिसंस्कारं द्विजातीनां नामकरणं कर्तव्यं संस्कारमात्रं केवलं स्वस्तिवाच

भा० द
पू० टी
३१

यदूनामपृथग्भावानकुत्रचिद्वेतोर्विश्लतिपद्यमानानां यदूनामपृथग्भावात् भावोमनागोननस्यान्यशितयासर्वेक
मत्विकरणादित्यर्थः समस्ककर्षणेनैकीकरोतीति संकर्षणमप्युशंतिमन्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणत्वं तु न प्रकाशयति प्रा
गयंवसुदेवस्यजातःस्वलुतवात्मजइति अस्यतनवपुत्रत्वांतः श्रीमानस्मइतिएकेनामभविष्यति १३ प्रागय

श्रीशुक उवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः
११ अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः १२
यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृह्णतोनुयुगंतनूः शुक्लोरक्त
स्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १३ प्रागयंवसुदेवस्यजातःस्वलुतवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाः
संप्रचक्षते १४ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५
एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ राम राम

मितिसामान्योक्त्याअपिप्रियंजन्मांतरगतेनामकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएवंवासुदेवस्यइतिसंप्रचक्षते इति
१४ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनिकर्मानुरूपाणिगोपतिःगोवर्द्धनोद्धरणइत्यादीनिसर्वाण्यपिइमपिनोवे
दननाश्चपिनाविदुरिति १५ जातकफलमाहेषइति आधास्यत् आधास्यतिअनेनानंदनःसेवन १६ राम राम

अनेन रहसमानाः सभेषिता अदस्भूतजिग्युरिति १७ इति चात्मानं शति समादिश्य आत्मानं हासं वा पूर्णं कामा शिषा कामा
शीर्भिः पूर्णंमते २० ननु पूर्णं त्वमेव दर्शयत्राह कालेनेति २१ अत्र कृष्ण पुनः पुनः आकृष्य सरीसृपतो अतिशायेन
बलेनाकृष्य घोषाः कटिपाद भूषणा किंकिन्यः तेषां प्रघोषेण रुचिरं यथा तथा तेषां घोषाणां नादे तथी तेषा मेना

पूर्णेन नन्दतनये साधुवादस्तुतिप्रियैः आश्रमे रहसमाना जिग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यत्नतस्मिं
न्महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्तिमानवाः तारयाभिभवंत्येताः निर्विस्मृपत्नानि चाहुताः १८ तस्मात्त्वं दाम
नायेन नारायण समागुणैः प्रियाकीर्त्यानुभावेन गोपायस्व समाहितः १९ इत्यात्मानं समादिश्य
गर्गे च स्वगृहं गते नंदः प्रमुदितो मेने आत्मानं पूर्णमाशिषां २० कालेन ब्रज तालेन गोकुले रामकेशवौ जानुभ्यां
रणसयुतः परमानंद माधव वृन्देन दर्शयत्यो दयोः २१ कालेन व्रजताल्पेन गोकुले रामकेशवौ जानुभ्यां
सह पाणिभ्यां रिंगमाणौ विजिह्रतुः २२ तावंघ्रियुग्ममनुकृष्य सरीसृपन्तौ घोषप्रघोषरुचिरं व्रज
कर्दमेषु तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्य लोकं मुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंति मात्रोः २३ तन्मातरौ निज
सुतौ घृणया स्नुवन्त्यौ पंकाङ्गरागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्यां दत्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य मुग्ध
स्मिताल्पदशनं ययतुः प्रमोदं २४

ययोः तौ लोकं ननसतोगकं तु मनुसृत्य विवनुराणि पदानि अनुगम्य मुग्धवत्प्रभीतवत् मातोरंति अंतिकं समीपमु
पयतुः अजग्मतुः २३ तदा च तन्मातरौ निजसुतौ दोर्भ्यां मुपगुह्य प्रमोदं ययतुः कथंभूतौ घृणया कृपया स्नुवंत्यौ पयः
क्षरंत्यौ पयोधरं स्तन्यं पंकेनांगरागेण च रुचिरौ कथंभूतं निरीक्ष्य मुखं मंदस्मितेन युक्तं अल्पदशनं अल्पा दंता यस्मिंस्तत्तथा २४

भा द
पू टी
३२

तदा च तन्मातरौ निजसुतौ दोर्भ्यामुपगूह्य प्रमोदं ययतुः कथंभूतौ घृणया कृपया स्नुवंत्यौ पयः पूर्णपयोधरैः स्नेहेपंकौ।
तौ रागेण रुचिरौ कथंभूतं निरीक्ष्य मुग्धं मंदस्मितं यस्मिन् अल्पदशनानि यस्मिन् तन्मुखं तच्च २५ यर्हि यदंगनानां दर्शनीया कुमारलीला ययोस्तौ तथाभूतौ जातौ यदा अंतर्व्रजे व्रजस्य मध्ये तदबलाः व्रजांगनाः ताः प्रेक्षंत्यः प्रेक्षमाणावि

तन्मातरौ निजसुतौ घृणया स्नुवंत्यौ पंकाङ्गरागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्याम् दत्त्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म
मुखं निरीक्ष्य मुग्धस्मितात्पदशनं ययतुः प्रमोदम् २५ यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजे त
दवलाः प्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्तत उभावपि कृष्यमाणौ प्रेक्षंत्य उज्झितगृहा जहृषुर्हसंत्यः
२६ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौ स्वसुतौ निषेद्धुं गृह्याणि कर्तुमपि
यत्र न तज्जनन्यौ शेकात आपतुरलं मनसोनवस्थां २७ कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले
अघृष्टजानुभिः पद्भिः विचक्रमतुरंजसा २८ ततस्तु भगवान् कृष्णो वयस्यैर्व्रजबालकैः
सहरामो व्रजस्त्रीणां चिक्रीडे जनयन्मुदम् २९

स्वतगृहकृत्याः हर्षेण हृष्टुर्हसंत्यश्च तुः ताभ्यामनुगृहीतानि पुच्छानि येषां तैर्वत्सैरितस्ततो नुकृष्यमाणौ २६ क्री
डापरावतिचपलौ ताभ्यां शृंग्यादिभ्यो निषेद्धुं गृहाणि कर्माणि यत्र यदा तज्जनन्यौ न शेकतुः तयोर्मातरौ समर्थे न बभू
वतुः तदालं मनसोनवस्थां अस्थिरतामापतुः रितिः गृहसोमस्य सपराकाष्ठादर्शिता २७ राम राम राम

असमये अप्रदोहकाले यद्वा क्रोशतां तेन हि संजातहासः स्तेयैश्चौर्यार्जितैर्नवनीतादिभिस्तत्रापि स्वादुत्वेन रतः दधि च पयश्च किं च भो
क्ष्यन् मर्कटान् प्रतिविभजति ददाति तेषां मध्ये तत्सन्नत्वेन कोपि नात्ति चेत्तर्हि भांडं भिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यालाभे सति सगृह
कुपितो यातीति एवं कुपितो याति यद्वा सगृहाः गृहिणः तेभ्यः कुपितः तेषां तोकान् अर्भकान् दिक्षु समन्तात् उपक्रोश्य रोदयित्वा
न स्वविदार्यते तोकान् दंशयतीति मातर्यशोदे वयं किं ब्रूमः किं वा कुर्मः गृहव्यापारान् कर्तुं न शक्नुमः २९ ननु हस्ताग्रा

कृष्णस्य गोप्यो रुचिरं वीक्ष्य कौमारचापलं शृण्वंत्याः किल तन्मातुरिति होचुः समागताः ३० कृष्ण
चापलस्य चौर्याणि सदैव खिलसद्मनः प्रगल्भस्य समागत्य गोप्यो गोपैर्मुदं ददुः ३१ वत्सान्मुंच
न्क्वचिदसमये क्रोशसंजातहासः स्तेयं स्वाद्वत्त्यथ दधिपयः कल्पितैः स्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्वि
भजति स चेन्नात्ति भांडं भिनत्ति द्रव्यालाभे सगृहकुपितो यात्युपक्रोश्य तोकान् ३२ हस्ताग्राह्ये रच
यति विधिं पीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रं ह्यंतर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषु तद्वित् ध्वांतागारे धृतमणि
गणं स्वांगमर्थप्रदीपं काले गोप्यो यर्हि गृहकृत्येषु सुव्यग्रचित्ताः ३३ राम राम राम राम

ह्येऽप्युच्चैःस्थापितेऽदृश्यादि भांडे किं करोति बालः इति चेत्तत्राह कल्पितैः स्तेययोगैरित्युक्तं प्रपंचयति हस्ताग्राह्ये इति तुंग
शिक्यस्थभांडेषु अंतर्निहितेऽदृश्यादौ वयुनं ज्ञानं यस्य सः छिद्रं रचयति नहि तत्र छिद्रं रचनादि वित् ध्वांते तु गेहे सो
गमेवार्थप्रदीपं रचयति विशेषतो धृतमणिगणं वा दैवं करोति यर्हि यस्मिन्काले गोप्यो गृहकार्येषु सुव्यग्रचित्ते ३९

भा द
पु टी
३२

रेरे चोरेति श्रीकृष्णः सन् धाष्ट्यानि युवानि जल्पति त्वमेव चोरः अहं गृहस्वामी इत्यादीनि धाष्ट्यानि प्रागल्भ्यानि अथवा
स्थानि हे उशानि कमनीये भोः चोर रे यद्वा उशानि वा स्तोत्राणि चैतन्य हे मोहनादीनि पुरीषोत्सर्गादीनि कुर्वते स्तेयो
पायैर्विरचिता कृतिः कर्म येन सः त्वत्समीपे स्वपत्नीकोपयथा सा पुरि वासे स भयेन पयनेय स्मि स्वचनन्। श्री।

एवं धाष्ट्यान्युशन्ति कुर्वते मोहनादीनि वासे स्तेयोपायैर्विरचितकृतिः स्वपत्नीकोपयथा स्ते इत्थं
स्त्रीभिः सभयमयनेत्रीमुखं स्वालोकिनीभिः व्याख्यातार्थं प्रहसितमुखी न ह्युपालब्धुमैच्छत्
३५ एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपदारकाः कृष्णो मृदं भक्षितवानिति मात्रे न्यवेदयन् ३
५ सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी यशोदा भयसंभ्रान्तप्रेक्षणाक्षमभाषत ३६
रे रे कस्मादृदं दान्तात्मन् रहो भक्षितवानसि रहस्यपलगात्रे श्रेयशोदातनमभस्यन् ३७ राम

युक्तं मुखं न स्वालोकिनीभिः व्याख्यातार्थां सती पुत्रस्यापि तनुजन्मपल्ला उपालब्धुमालेक्षितुं निर्भर्त्सितुं वा नैच्छत् ३४
कराचिहृत्य धान्तरे उपालभनं तदा तु महदाश्चर्यं मम भूरिति कथयन्नाह एकदेति ३५ उपालभ्य निर्भर्त्स्य भये
न संभ्रान्ते प्रेक्षणे चपले नेत्रे यस्यास्तां ३६ अदान्तात्मन् चपलगात्र रहः एकान्ते ३७ राम राम

नाहंभक्षितवानितितनहिवाग्नेविंविस्मयाभस्यते मत्कृतावादादेवसर्वंमत्तीतिभावः समक्षंपश्यमदं ३८ नयनस्मि
न्मुखेविश्वंदृष्टवोदर्शनस्यचयति जगतजंगमंस्थास्नुस्थावरंखमंतरिक्षंसादिद्वीपाब्धिगोलपर्वतद्वीपसमुद्रस
हितंभूगोलंमर्त्यलोकंवायुःप्रवहःअग्निःवैद्युतादिःइंदुश्चतारिकाश्चतैस्सहिते ३९ ज्योतिःचक्रंस्वर्लोकंवैकारिकाणि
देवाःमनश्चवैकारिकाणांतद्द्वयस्थानमपिदेववैराजरूपावत् पुरुषेइंद्रियाणिचतैजसानिमात्राःतामसाःशब्दादयः

नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखं ३८ यद्येवंतर्हि
व्यादेहीत्युक्तःसभगवान्हरिः व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडामनुजबालकः ३९ सातत्रददृशे
विश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकं ४० ज्योतिश्चक्रंजलं
का तेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकाणींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ४१ एतद्विचित्रंसहजीव
कालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्येव्रजंसहात्मानमवापशंकां ४२

४० एवमेतद्विचित्रंविश्वंसदेहवैदेहंवीक्ष्यचित्रतामाह जीवस्यगुणक्षोभकःकालस्यपरिणामहेतुःस्वभावस्यजन्मादे
तुः कर्मैवतत्संस्कारःआशयस्तएतेलिंगोनांचराचरशरीराणांभेदायस्मिंस्तत् तत्रव्रजंचसहात्मानंस्वसहितं
कवित्रीत्यसूनोस्तनौअस्येविदारितेप्राप्यशंकामवाप ४० राम राम राम राम राम

भा द
स टी
२४

नामाह किं स्वप्न इति परितो विलोक्य विकल्पाह नायं स्वप्नः नहि हि विं(नि)द्रिता स्फुरन्ति मायाऽतथा चेत् किमन्येन परं पश्येत् किन्
हि किं वा मदीय एव कश्चिद् बुद्धिमोहः विपर्यासः दूरोरास्तु एववत् एवं तर्हि अयं कस्यापि कथमनेन प्रतीयन्ते अनेन
वे हि स्वे कक्ष्येणाकथं जगत्प्रतीयते तेन यास्मतिविं बप्रतिबिंबयोरिव परस्परं वैपरीत्येन प्रतीतिः स्यादित्याशं
क्य अन्यथा वितर्कयति अथो इति अथवा ममामुष्य अर्भकस्यापि सतो यः कश्चिना चिंत्य आत्मयोगः सोऽयमे

किं स्वप्न एतदुत देवमाया किं वा मदीयो बत बुद्धिमोहः अथो अमुष्यैव ममार्भकस्य यः क
श्चनौत्पत्तिक आत्मयोगः ४३ अथो यथावन्न वितर्कगोचरं चेतोमनःकर्मवचोभिरञ्जसा यदाश्र
यं येन यतः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं प्रणतास्मि तत्पदं ४४ अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वर
स्याखिलवित्तपा सती गोप्यश्च गोपाः सहगोधनाश्च मे यन्माययेत्थं कुमतिः स मे गतिः ४५
य

श्चर्य औत्पत्तिकः स्वाभाविकः ४३ परमेश्वरमाश्रित्य आयमेवेश्वर इति निश्चित्याह अथो इति चेतः चित्तं चित्ताद्यभि
नैवितर्कगोचरं जगत् यदाश्रयं यदधिष्ठानं येन कारणेनाधिष्ठात्रा यतो बुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् न चिदमवितर्क्यं भव
तु तत्पदं कीदृगत आह सुदुर्विभाव्यमिदं स्वप्नं तं नमस्कृतमित्यर्थः ४४ एवं प्रपञ्चप्र
तीत्युद्योतं नन्वेपुनर्जीवसंसारनिहेतुमायामित्येनानेन त्वयं त्वाह ४५

अहमितियशोदानामस्कं असौममपतिः अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपास्यपि अधिष्ठात्री अहंवृत्तेजायाएषकृष्णो
मेसुतःगोप्यःमदीयाइत्येवंकुमतिः यन्माययायासएषमेशरणमितिपूर्वश्लोकटीका ४६ वैष्णवींसीयां ४७ आ
रोहमंकंप्रवृद्धस्नेहेनकलिलंव्याप्तंहृदयंयस्याःसापुरेवासीत् ४८ मायाबलोद्रेकमाह त्रय्याइंद्रादिरूपेणउ
पनिषद्भिर्ब्रह्मेतिसांख्यैःपुरुषइतियोगैःपरमात्मेतिसात्वतैर्भगवानितिउपगीयमानंमाहात्म्यंयस्यतं ४९

इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयींविभुः ४७ स
द्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजं प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयासीद्यथापुरा ४८ त्र
य्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगैश्चसात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसामन्यतात्मजं ४९
रा वाच नंदःकिमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयं यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः
५०·पितरौनान्वविंदेतांकृष्णोदारार्भकेहितं गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहं ५१

श्रुतिविस्मयेनपृच्छतिनंदइति महोदयः महानुदयउद्भवोयस्यतत् ५० ययोःप्रसन्नःसन्नवतीर्णःतौपितरावपियत्ता
नान्वविंदेतांनप्रापतुर्वताहाकृष्णस्यउदारंमहत्अर्भकेहितंबाललीलांयत्कवयोगायंतियदद्यापिकिंभूतंलोकश
मलापहंयच्छ्रवणकीर्तनपठितेनसत्वलोकानांशमलंपापंअपहरतितद्योविंदनस्यब्रह्मनमब्रवभ्रवसकिंपुण्यंकृतवा
न् नंदोयशोदावा ५१ राम राम राम राम राम राम राम

भा द
प टी
३५

ब्रह्मणआदेशांगोपालनादिलक्षणं ४८ द्रोणोमेयज्ञोमच्चनंदऽनिस्मानःसाचधरायशोदाऽभवत् अस्त्वित्युक्तः स।
एवेहनिवा ४९ गोपगोपीनामपिवत्सल्यस्वभावादस्मेवभक्तिःतयोःपुनःनितरामिति ५१ स्वलीलयप्रभावानु
कारिण्या ५२ इ श्री भा ग ने वा द्र पि यां सा ह ध्यायः ८ नवमेपयउस्त्रिन्ने गत्वागोप्याय

श्री कृः द्रोणोवसूनांप्रवरोधरयासहभार्यया करिष्यमाणआदेशांब्रह्मणस्तमुवाचह ४८
जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्वरेहरौ भक्तिःस्यात्परमालोकेययांजोदुर्गतिंतरेत् ४९ तथा
स्त्वितिवंदज्ञाव्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञेनंदइतिख्यातोयशोदासाधराभवत् ५० ततोभक्तिर्भगव
तिपुत्रभूतेजनार्दने दंपत्योर्नितरामासीत्गोपगोपीषुभारत ५१ कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्र
जेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२ इ श्री भा ग ने द स्क ८
ध्यायः ८ श्री कृः एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मांतरनियुक्तासुनिर्ममंथस्वयंदधिः
१ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानि दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत् २ राम राम।

तत्काले त्रिलोक्यांभांडभंगादिकंसंदाम्नावबंधनं तत्तद्दृष्ट्वापितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतसः बंधनंवृक्षयोर्भंगंलास्यंस्तोपूर्णेना
मन्वदर्शयत् स्वयंदधिनिर्मंथनदाचारायतनिचकारान्वयः १ राम राम राम राम

स्तनन्धयं कांचीवद्धं रज्जौ राजकर्षेणानय मोचयेयोः तयोः अर्जुनयोः मूलतोलं करेणाचवाग्राहि गलत्ये सोमात्मनो यस्मा
मा २ अधिश्रिते चुल्ल्यां मातोपिते अनिनायेनोत्सिच्यमाने ५ दृशादप्मनाशिलापत्रेणअंजनगृहमध्यंयानः रहः

दैत्यं वामः प्रथुकारिनदे विभ्रतीमस्तनं हेपुत्रलेहहठनकुचयुगं जातकोपं वसुभुः रज्ज्वाकर्षाय
मभुजरयलत्वं करेणाकुंडलेचस्विन्नेवक्त्रं कावरविगलन्माल्लतीनिर्मममंथ ३ तोस्तन्यकामा
आसाद्यमन्थनीमस्मीहरिः गृहीत्वादधिमंथानं न्यषेधत्प्रीतमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत्
स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखं अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रि
ते ५ संजातकोपस्फुरितारुणाधरः संदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनं भित्त्वामृषास्रुर्दृशादश्मा
नारहोजघासहैयंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयः पुनः प्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकं
भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतं चापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितं
मर्कायकामंददतंशिचिस्थितं हैयंगवंस्तेयविशंकितेक्षणं निरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८ प

नकोतेनवनीतममभक्षयत् ६ सप्तुतेसतत्रमन्थोयदधिमंथानस्यांतेप्रविश्यभित्त्वेसहसादृश्वादध्यमत्रकोदरी
७ उलूखलांघ्रेः परिवर्तितस्योपरिशिचिशिक्यचौर्येण विशंकितंचवलंदृक्षणयस्तं ८ राम राम राम

भा. द.
१ टी.
३६

नेपमाएकाग्रेणेरितं तदाकारतांनीतं अतएवदुर्लभं योगंप्रवेष्टुं योगिनांमनोपिनाऽपितं अथवात्वधावत्केवलेनतत्ता
पश्यतोयोगिनांमनोपियंप्रवेष्टुंनतममिति ८ अन्वेचमानाजननीऊरुसमनुगच्छंतीवृहच्चलंतीयाश्रोणीतस्याभ
रेणाक्रांतात्तस्वाभाविनियस्याः केशबंधात्च्युतैःप्रसूनैःरनुगतिर्गमनंयस्याः सायद्वायैवनंकोपितान्केशबंधात्सुरःपति
प्रसूनानिअनुपश्चात्गतिर्यस्याः सापरामृशत्धृतवती यथामतेर्यौवदमहाणेवंनिमेयामन्याखित्रयापश्चाद्गुप

तामात्रयष्टिंप्रसमीक्ष्यमाणस्तनेोवत्ऽयापसासारभीतवत् गोष्ठेत्वधावत्ययमापयोगिनांदुर्लभंप्रवे
ष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वेचमानाजननीवृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिःसुमध्यमा जवेना
विस्त्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिःपरामृशत् १० कृतागसंतंप्ररुदंतमक्षिणीकषंतमं
जनमषिणीस्वपाणिना उद्वीक्षमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११
त्यक्त्वायष्टिंसुतंभीतंमादायावेक्षवत्सला इयेषकिलतंवद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२

निषन्मार्गमनुसरति आत्मानंप्राप्नोतितथाविज्ञसुतमाप १० किंकुर्वंतंमनःमषिणीअंजंतीसर्वतःप्रसरंतीमषीय
योस्तेअक्षिणीस्वपाणिनाकर्षंतंसंमर्दयांतेभिषयंतीहस्तःक्रोदसःभीषयंतीभयमुत्पादयंतीअवागुरत् अभर्त्सय
त् ११ इयेषएकंतअतद्वीर्यकोविदातस्यभावानभिज्ञा १२ श्रीराम श्रीराम राम श्रीराम

श्रकोविदत्वमेवाह नचांतरिति पंचभिः बंधनं हि बहिः परिवेष्टनेन दाम्नोंतरावृत्तस्य भवति तथा पूर्वापरभागवेष्टनेन वस्तु
नः पूर्वेणोदाम वृत्त्वापरतः परवेष्टनेन भवति न त्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंच व्यापकत्वेन व्याप्यस्य बंधो भवति
तद्विपरीतमित्याह पूर्वापरमिति किंच तद्व्यतिरिक्तस्य च भावान्न बंध इत्याह जगच्च यः इति १३ तंमर्त्यलिंगमप्यव

नचांतर्नबहिर्यस्य नपूर्वं नापि चापरं पूर्वापरंबहिश्चांतर्जगतो यो जगच्च यः १३ तंमत्वात्मज
मव्यक्तं मर्त्यलिंगमधोक्षजं गोपिकोलूखले दाम्ना बबंध प्राकृतं यथा १४ तद्दामबध्यमान
स्य स्वार्भकस्य कृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेन संदधेन्यच्च गोपिका १५ यदासीत्तदपि न्यूनं तेनान्य
दपि संदधे तदपि द्व्यंगुलं न्यूनं यद्यदादत्त बंधनं १६ एवं स्वगेहदामानि यशोदा संदधत्यपि गो
पीनां सुस्मयंतीनां स्मयंती विस्मिताभवत् १७ स्वमातुः स्विन्नगात्राया विस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वा प
रिश्रमं कृष्णः कृपयासीत्स्वबंधने १८ एवं संदर्शिता ह्यंग हरिणा भृत्यवश्यता स्ववशेनापि कृष्णे
न यस्येदं सेश्वरं वशे १९ नेमं विरिंचिर्न भवो न श्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादं लेभिरे गोपी यत्तत्प्राप विमु

क्रमात्तन्नेमलत्वाद्बबंधेति १४ द्व्यंगुलोनं द्वाभ्यामंगुलिभ्यामपूर्णं १५ स्मितं कुर्वतीनां मध्ये स्वयमपि हसंती विस्मयमाप
१७ नचैवमस्वातंत्र्यमभूदित्याह एवं संदर्शितेति निमेषमात्रमिदं विस्मयस्य बोधायदर्शीनमित्यर्थः १९ भगवत्प्रसादमन्येपि भक्ता न
लेभिरे किंपुनरिति चित्रमिति सरोमांचितमाह नेममिति विरिंचिः पुत्रोपि भवः सख्यापि श्रीः जायापि २० राम राम

कुस्यस्यसंबंधनिवद्धप्रतिज्ञाऽयं चह्लादतांतर्ज्ञापितिकिंमांवद्धुपाज्ञातिनिव

भा. १० टी. ३२

फलितमाहनायमिति देहिनां देहाभिमानिनां नायप्रसादो नो ज्ञानिनां निवृज्ञाभिमानिनामपीति आत्मयोगानामा

त्मैवयोनसत्वणसाधनं यथा भक्तानां सुखाप्यः यशोदायाः कृष्णबंधने प्रतिज्ञा अयं ममायत्वेबंधनीय एवेति कृष्ण

इति विवाय स्वहेतुश्च यथा भक्तप्रधीनो सततम्इति हिजइव भक्तस्यकृत प्रतां हूरीकुर्वन् ममप्रतिज्ञायात्न ममभक्तस्ये

नायं सुखापो भगवान्देहिनां गोपिकासुतः ज्ञानिनां चात्मयोगानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥

कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः अद्राक्षीदर्जुनौ पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥ २२ ॥ पुरा

नारदशापेन वृक्षतां प्रापितौ मदात् नलकूवरमणिग्रीवाविति ख्यातौ श्रियान्वितौ ॥ २३ ॥

इ श्री गा ते वा स्कं गोपीप्रसादो ना न मो यः ऐ रा बी कथ्यता

भगवेतन्तयोः शापस्यकारणं यन्न हि जगर्हितं कर्म येन वादेवर्षेस्तमः ॥ १ ॥ श्री उ वा च रुद्र

स्यानुचरौ भूत्वा सुदृप्तौ धनदात्मजौ कैलासोपवने रम्ये मंदाकिन्यां मदोत्कटौ ॥ २ ॥ गम

नि स्वबंधने सोढवान् एवं गोपीप्रतिज्ञातात वाहरिर्व्रगात्वा इति ॥ २१ ॥ भक्तैर्वशस्यापि स्वस्यमोचनं तव हु

माह कृष्णस्त्विति ॥ २२ ॥ इ श्री भा टी का द मे व मः ९ दशमे यात्रयंत्रि रवत्तांतराय मलाज्जुनौ

तत्र नाम्ना चरेद्वाप्यात्रासमस्तन्तदृनीयेन यद्धि गर्हितं कर्म येन वादेवर्षेर्भागवतो मस्यापितमः क्रोधः तदेत

दशम टीका

पुनर्नवारामालिपिषैर्विहितावारुणीस्यता ३ गंगायामंतर्मध्ये कृथभूतेअंभोजानांवनानितेषांराजयस्तासुविद्यंतया।
स्मिन् ४ अपश्यत्तद्द्वावक्षीवाणौमन्नौसमबुध्यत ५ कृतः तत्रआहतांदृष्ट्वेति ६ अनुग्रहार्थायशापंप्रदास्यन्मदनाशाय
ग्रुपिश्चश्रीकृष्णदर्शनंतद्भवेदिदंवक्ष्यमाणं ७ नह्यन्यइतिजोष्यान्प्रियान्विषयान्जुषतः सेवमानस्यपुंसः श्रीमदादन्यः

वारुणींमदिरांपीत्वामदाघूर्णितलोचनौ। स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगं
गायामंभोजवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः ४ यदृच्छयापिदेवर्षिभगवांस्त
त्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौक्षीवाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राःशापशंकिताः वा
सांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ ६ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ तयोरनुग्रहार्थाय
शापंदास्यन्निदंजगौ ७ ना द वाच नह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः श्रीमदादभि।
जात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८ हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्मभिः मन्यमानैरिदंदेहमजरामृत्यु
नश्वरम् ९

अभिजात्यादिःसत्कुलविद्यादिजनितोमदः अन्योवारजोगुणः रजःकार्यंहास्यहर्षादिरूपोनहितथाबुद्धिंभ्रंशं बुद्धिं
भ्रंशयतीतिनतथाकिंतुश्रीमदएवेति ८ तदाहहन्यंतेइत्यादिभिःचतुर्भिः यत्रश्रीमदेइमंदेहमजरामृत्युअजरंअमर
मृत्युरहितमवतितयामन्यमानैः ९ राम राम राम राम राम राम॥

भा द
पू वी
३२

नरदेवसंज्ञितमपि श्वादिभिर्भक्षितं विट्संज्ञितं दग्धं भस्मसंज्ञितं अथ तस्य कृते किमिति संज्ञितं तत्कृते तेन स्वार्थं यो भूतध्रुक्
द्रोहं गच्छति तेन स्वार्थं तद्द्रोहान्निरयो भवति किं स्वार्थं वेद न वेदेत्यर्थः १० निषेक्तुः पितुः मातुः पितुर्वा मातामहस्य पुत्रिकाकर
णे ११ अव्यक्तप्रभवाप्ययं अव्यक्तात्प्रभवः तस्मिन्नेवाप्ययो यस्य तमात्मसात्कृत्वा आत्मेति मत्वा असतोऽसद्धान् ऋते।

देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविड्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः १० देहः किम कृ १
न्नदातुः स्वं निषेक्तुर्मातुरेव वा मातुः पितुर्वा बलिनः क्रेतुरग्नेः शुनोऽपि वा ११ एवं साधारणं देहमव्य
क्तप्रभवाप्ययम् को विद्वानात्मसात्कृत्वा हन्ति जन्तून् ऋतेऽसतः १२ असतः श्रीमदान्धस्य दारि
द्र्यं परमञ्जनम् आत्मौपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते। १३ यथा कण्टकविद्धाङ्गो जन्तोर्नेच्छति तां
व्यथाम् जीवसाम्यं गतो लिङ्गैर्न तथाविद्धकण्टकः १४ दरिद्रो निरहंस्तम्भो मुक्तः सर्वमदैरिह कृ
च्छ्रं यदृच्छयाप्नोति तद्धि तस्य परं तपः नित्यं क्षुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्यान्नकाङ्क्षिणः इन्द्रियाण्यनुशुष्यन्ति
हिंसापि विनिवर्तते १६

१२ एवं श्रीमदविवेचितमुक्त्वा तत्प्रतीकारं निश्चिनोति असतः इति परमञ्जनं केवलं दारिद्र्यमेव चक्षुः तत्र हेतुमाह आत्मौपम्येनेति त
तो न हिंस्यतीति भावः १३ सदृष्टान्तमाह यथेति मुखम्लानादिलिङ्गैः सर्वेषां जीवानां सुखदुःखे समे इति ज्ञानवान् अविद्धकण्टकस्तथा न वेत्तीत्यर्थः १४ किं
च दारिद्र्यमात्मानमपि साधयतीत्याह श्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तम्भो निर्गतो अहंकारस्तम्भो यस्य १५ राम राम राम

पुमान्नेत्र वनन्वं सेराङ्केने तर्पन्नसौ १७ ननु साधूनां धिक्कारएव प्रियःस्यात्तदरिद्र इति तत्राह माधूनामिनि धनेलं भोगावैपषां
नः १७ नमो मदमसानन्दकृतमदं स्तुगणयोर्ह्यजितयोः १८ नमः कृष्णेनमोव्यासो १९ — पनिसृतोर्हेनामिति तुनुरहू

इति ब्रह्मादिपूजनेमाधवःसमदर्शिनः मद्विःद्विषोविनिर्वर्तनत्रागाद्विसुह्यति १७ साधूनांसमचि
त्तानां सुकुन्दचरणैषिणां उपेक्षैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः १८ नदहंमन्नयोमेध्यानारायणाश्री
मदान्धणः नमोमदं हरिष्यामि तृणयोर्जितात्मनः १९ यदिमोलोकपालस्यपुत्रोभूत्वातमःप्लु
तो नविवासममात्मानं विजानीत सुदुर्मदो २० अतोर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिः॥ श्रा
स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापिमदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यंशरच्छते वृत्तेस्वर्लोकतां
भूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२ श्री शुकः एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमं नलकूवरमणि
ग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ २३ ऋषेःस्तुभजनत्वस्यसत्यंकर्तुंसवदोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तां
यमलार्जुनो २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमोधनदात्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्म
ना २५

ति स्यातांनैवमिन्याहिनामस्मृतिःस्यात् २१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्धानस्मिन्मदनुग्रहात्लब्धभक्तीभविष्य
तइति २२ प्रसंनमाहऋषेरिति २३ किमितिसत्यंकर्तव्यंतत्राहदेवर्षिरिय
यथतःतत्ततः २५ रामायनमःराघवायनमः॥ ॥

भा. द.
पू. टी.
३५

यमयोर्यमलयोः सहजातयोः आत्मनः कृष्णस्य तन्मध्यप्रवेशमात्रेण तिर्यग्गतं तत्प्राकृत्वेनोलूखलं तदा न्यग्भूतत्वेनाति
मिति २६ अनु पश्चात्तीत्यन्वकृतत्र हेतुः दामोदरेणेति उत्कलितउत्पाटितस्तंघ्रिबंधौ मूलबंधौ ययोस्तौ परमस्य श्रीकृ
ष्णस्य विक्रमितेन विक्रमेणातिवेपः अतिकंपो येषु ते स्कंधप्रवालविटपा ययोस्तौ २७ ककुभः दिशः सर्वतः स्फुरन्तौ वित्यर्थः
महादिशः प्रकाशयन्ताविति वा २८ गोपालमात्रं वां देवो किमिति शंकनान्विविक्तं आहतुः हे कृष्ण कृष्ण महायोगिन्

इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमयोर्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यग्गतमुलूखलं २६ बालेन नि
श्री ष्कर्षतान्वगुलूखलं तद्दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्घ्रिबंधौ निष्पेततुः परमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवा
लविटपौ कृतचंडशब्दौ २७ तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्तौ सिद्धावुपेत्य कुजयोरिव जातवेदाः
कृष्णं प्रणम्य शिरसाखिललोकनाथं बद्धाञ्जली विरजसाविदमूचतुः स्म २८ कृष्ण कृष्ण महायो
गिंस्त्वमाद्यः पुरुषः परः व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः २९ त्वमेकः सर्वभूतानां देहा
कालो स्वात्मेन्द्रियेश्वरः त्वमेव भगवान् विष्णुरव्यय ईश्वरः ३० रामराम रामराम रामराम

अचिंत्यप्रभावस्त्वं न बालः किंतु परः पुरुषः यत आद्यः कारणभूतः तत्रापि न निमित्तमात्रं किंतूपादानमपि त्वमेवेत्याशयेनोक्तं त
स्युक्तं व्यक्ताव्यक्तमिति स्थूलसूक्ष्मं ते रूपं विदुः २९ नियंतापि त्वमेवेत्याहतुः त्वमेक इति देहः असवः प्राणाः आत्मा अ ५९
हंकारः इंद्रियाणि च तेषामीश्वरः ननु सर्वस्य कालादिनिमित्तं श्रूयते नित्यादात् प्रकृतेर्जातो महान्विश्वात्मना परिणमते कृ
पुरुषः केनाभि नियंतावित्यत आह मतत्राहतुः त्वमेव काल इत्यादि नाम साहितेन पदेन भगवानीश्वरो विष्णुः त्वमतः कालो टि

त्वली ला प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंशः महान् कार्यमतः त्वमेव सर्वमित्यर्थः ३० नन्वहं चेत्सर्वं तर्हि घटादिज्ञाने
न मज्ज्ञाने किं न भवति चेत्सर्वो विषयविस्यात् अत आह तः स्वप्नमार्गैरिति दृश्यत्वेन वर्तमाने बुद्ध्यहंकारेंद्रिया
दिभिः दृश्यत्वं न मद्दृशोऽस्ति भावः न तु तर्हि जीवो नानानात्तु नैवेत्याह तुः को न्विहेति जीवा अंशुत्वेनेः शाग्वव स्वप्रकाश

त्वं महान्प्रकृतिः सूक्ष्मा रजस्सत्त्वतमोमयि त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वक्षेत्रविकारवित् ३१
दृश्यमानैस्त्वमग्राह्यो विकारैः प्राकृतैर्गुणैः को न्विहार्हति विज्ञातुं प्राक्सिद्धं गुणसंवृतः ३२
तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्ने ब्रह्मणे नमः ३३ य
स्यावतारा ज्ञायन्ते शरीरेष्वशरीरिणः तैस्तै रतुल्यातिशयै वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ स भवा
न्सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च अवतीर्णोंऽशभागेन सांप्रतं पतिराशिषाम् ३५ राम राम

तया सिद्धं त्वां को वा नानातिगुणसंवृतो देहाद्यध्यासवान् ३२ अतो दुर्ज्ञेयत्वात्केवलं प्रणमति तस्मै तुभ्यमित्यात्मनः स्व
स्याद्योतः प्रकाशो येषां तैर्गुणैः छन्नो महिमा यस्य मायामाभैरिव रविः तस्मै ३३ अहो हमीश्वर इति कुतो ज्ञानं तत्राह
तः यस्येति ३४ भवाय उद्भवाय विनाशाभवो यस्मिंस्तस्मै कैवल्यायेत्यर्थः ३५ राम राम राम राम

भा द नौ ज्ञातौ मन्नचरः कुबेरः नारदो ज्ञातस्य किंकरौ भगवतस्तवदर्शने ३६ तज्ज्ञातयोरावयोः पूर्वस्मभावो माभू
पू टी त्किं तवाणीगुणानुकथने इत्यादिनाश्रमेदाह योन्वेति हि वचनस्यानिवद्धवचनं श्रवस्तत्तं गिनो सर्वेषाम
४० पीनिबद्धवचने तव निवासभूते यज्जगत् तस्य प्रणामे त्वन्निवासभूतं मिलितं द्रुमानेनज्ञगत्प्रणामे शिरोऽस्त्वि

नमः परमकल्याणनमः परममंगल वासुदेवाय शांताय यदूनां पतये नमः ३६ अनुजानीहि
नौ भूमंस्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनो भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वाणीगुणानुकथने
श्रवणौ कथायां हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोर्नः स्मृत्यां शिरस्तव निवासजगत्प्रणामे
दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनां ३८ श्री इत्थं संकीर्तितस्ताभ्यां भगवान्गोकुलेश्वरः
दाम्ना चोलूखले बद्धः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ३९ श्रीभगवान् ज्ञातं मम पुरैवैतदृषिणा करुणा
त्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहः कृतः ४० साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृ
तात्मनां दर्शनान्नो भवेद्बंधः पुंसोऽक्ष्णोः सवितुर्यथा ४१ राम राम राम राम

त्वर्थः भवत्तनूनां भवन्मूर्तीनां ३८ संकीर्तितः संस्तुतः ३९ वाग्भिः नग्नान्योन्यमित्यादिभिः श्री
विभ्रंशैरस्योऽनुग्रहः कृत इति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनामिति समचित्तानां सुतरां मत्कृ
तात्मनां मय्यर्पितचित्तानां तेषां कृपानिरीक्षणमात्रेण संसारमुक्तिः सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथा तमो भवेत्तद्वत् ४१

प्राधान्यादेकस्य संबोधनं हे नलकूबरसुग्रीवाः मादनं सदनं निकेतनं मम त्वं परमो मंगलो गत कृतं ॥ वां युवयोः रपेक्षितो मयि शे-
मानान इति भावः नमो वामस्मि नमः ॥४१॥ बद्धोलूखलं बद्धम् उलूखलं यस्मिंस्तं ॥४२॥ इति श्रीभागवते दीपिकायां दश-
मे दशमः ॥१०॥ एकादशे समागत्य वृंदावनमगमत्यथार्भकैः ॥ वत्सान्पालयतानेन हतौ वत्सबकासुरौ ॥१॥ नन्तलस्य

नन्दकृतं मत्परमो नलकूबरमादने ॥ संज्ञानो मयि भावो वामीप्सितः परमो भवः ॥४२॥ शुकः
इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ बद्धोलूखलमामंत्र्य जग्मतुर्दिशमुत्तरां ॥४३॥ इति श्री
भागवते दशमस्कंधे नलकूबरमणिग्रीवमोक्षो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥ श्रीशुकः ॥ गोपा नं-
दादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवं तत्राजग्मुः कुरुश्रेष्ठ निर्घातभयशंकिताः ॥१॥ भूम्यां निपतितौ तत्र
ददृशुर्यमलार्जुनौ ॥ बभ्रमुस्तमविज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणं ॥२॥ उलूखलं विकर्षंतं दाम्ना बद्धं च बाल- बद्धं च
कं ॥ कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पात इति कातराः ॥३॥ बाला ऊचुरनेनेति तिर्यग्गतमुलूखलं ॥ विक-
र्षता मध्यगेन पुरुषावपि चक्ष्महि ॥४॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम

त्यक्त्वा नः पुरुनोहणमपि पतनकारणमविज्ञाय विभ्रमुः ॥२॥ लक्ष्यं कारणमुलूखलमिति भ्रमकारणमाह ॥ कस्ये-
दं तत्स्मादः कर्मेति वा आश्चर्यत्वं वा कारणान्न ॥ अहो आश्चर्यं उत्पात इति कातरा भीताः मेनो बभूवुरित्यर्थः ॥३॥ मध्यगेन वृक्ष-
योर्मध्यगेन केवलमेतावत् ॥ दृष्टा अन्यन्न दिवो पुरुषावपि वयं दृष्टमहि इत्येवं तावद्वयमिति ॥४॥ राम ॥ ॥ राम

केवलंतातिकिकाननजगद्गुरव अनेनतुमंदेहयुक्तंविज्ञाचभूवुरिति ५ भगवन्मायायामोहितस्यनंदस्याचरितंमा
हउलूखलमिति ६ गोपीभिरितिमामामितिशंकमानोअनीचावात्समनुकरोतिस्मनदाहस्तोभितः

नेतेतदुरुक्तंजगद्गुरुर्नेषघटेतेतिनिस्पनन गालस्यास्यारनेनतेर्वाः केचित्सदिरापचेतसः ५ उलूखलंयिक
पेनेदाम्नाबद्धस्समानमंतं विलोकयनेरः प्रहसद्धटनोविमुमोचह ६ गोपीभिः स्तोभितोनृत्यन्भगवान्
बालवत्क्वचित उद्गायतिक्वचिन्मुग्धःतद्वशेदारुयंत्रवत् ७ बिभर्तिक्वचिदाज्ञप्तःपीठकोन्मान
दुकं बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयंस्तद्विदांलोकआत्मनोभृत्यवश्यताम् ब्र
जस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ क्रीणीहिभोःफलानीतिश्रुत्वासत्वरमच्युतः फलार्थीधा
न्यमादायययौसर्वफलप्रदः १० फलविक्रयिणीतस्यच्युतधान्यंकरद्वयं फलैरपूरयद्रत्नैःफ
लभांडमपूरिच ११ सरित्तीरगतंकृष्णंभग्नार्जुनमथाह्वयत् जन्मर्क्षेमद्यभवतोविप्रेभ्योदेहिगाः
शुचिः १२

करतालादिनाप्रोत्साहितः ७ उद्गमानयइत्याज्ञप्तः अनेनतुमसमर्थइवबिभर्तिकेवलंपीठादि बाहुक्षेपंकरतांड
वंतद्विदांचेतिचकारस्यान्वयः ८ तस्यभुवैविदितियेनपोसंब्रजस्यहर्षमुवाहेति ९ शुचिःस्नातः १२ यम

आनेष्यति त्वां नृहावत्सनि निर्विलम्बितं कान्तसमयं १६ व्रजकार्यं गोकुले हितं कार्यं २० राम राम राम श्री

एवं संप्रश्नवयस्यं तमानन्दसन्दोहस्वलंकृतान् तेव स्नानः कृताहारो विहरस्वसवलंकृतः १३ नैपि
यानां यदा हूतो क्रीडसंगेन पुत्रकः यशोदां पश्यामास रोहिणी पुत्रवत्सला १४ दृष्ट्वा यशोदा तनय
शोभनं सर्वं मत्वा स नेत्रेहं निवद्धधीः १० हलधरही त्वां महत्तमम च्युतं नीत्वा सर्वाहं कृतवत्स्यथा
दयं १५ क्रीडनं सामुनं वालैरतिवलं समहायजे यशोदा नाहवीत्कृष्णं पुत्रस्त्रेहस्नुतस्तनी १६
कृष्ण कृष्णारविंदाक्ष तात नरहि स्तनं पिव अलं विहारैः क्षुत्क्षान्तः क्रीडाश्रान्तोसि पुत्रक १७ हे राम
गच्छ तातासु सानुजः कुलनंदन प्रातरेव कृताहारस्तद्भवान् भोक्तुमर्हति १८ प्रतीक्षते त्वां दाशा
र्हो भोक्ष्यमाणो व्रजाधिपः एह्यावयोः प्रियं धेहि स्वगृहान्यान्त वालकाः १९ इत्यानीय गृहं कृष्णं पयसा
दामंगलाहेतोः अभ्यर्च्य भोजयित्वा तु सुखमापय पायिनी २० वनं वृंदावनं गत्वा तु मतः कृष्णसंयमि
नाः स्वनं वामसुनंदाद्यामंत्र मंत्र ममंत्रयन् २१ श्री क वा गोपवृद्धा महोत्पातानानुभूय
वृहद्वने नंदादयः समागत्य व्रजकार्यममंत्रयन् २२ तत्रोपनंदनामाह गोपो ज्ञानवयोधिकः
देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः २३ उत्थातव्यमितोस्माभिर्गोकुलस्य हितैषि
भिः आयांत्यत्र महोत्पाता वालानां नाशहेतवः २४ रामायनमः कृष्णायनमः राम

ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय रामाय सीताधिपतये पुरुषोत्तमाय रामदेवाय नमो नमः १

भा० द०
पू० टी०
५१

विपर्ययं गोपबालानां पदं विहारस्थाने विपदं विगतप्रतिबन्धा १६ अनन्तमोदो वा बालः क्षिद्रा बालः तत्रापि प्रभुतेनैव
रक्षणमासीत् १७ अरिष्टो निरस्तः स्थानात् १८ परासंपद्भ्यो हितेन वनानि कानननानि वनान्तरानराणि

सुकृतं कथं विद्वान्तस्मात् बालघ्रा बालकाद्भुतो हरेश्च गृहान्नमनं स्थापरिनापनत २५ चत्रावा
तेनवीतयोर्यदेशेन विपदं विवत शिलायां पतितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः २६ यत्र श्रियनेद्रुम
योरंतरं प्राप्य बालकः असावनन्तमोवापि तद्यमुरक्षणं २७ यावद्देश्यानि कोरिष्टो व्रजेनाभिभवे
दितः तावद्बालानुपादाय यशोमानन्तमानुगाः २८ वनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननं गो
पगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधं २९ तत्रापि वयास्याम शाकरान्युक्तमाविरं गोधनान्यग्र
तोयांनुभवतां यदि रोचते ३० ततश्चैकधियो गोपाः साधुसाध्विति वादिनः व्रजान्स्वान्स्वान्स
मायुक्तययुरूढपरिच्छदाः ३१ वृद्धान्बालान्स्त्रियो राजन्सर्वोपस्करणानि च अनस्स्वारोप्य गोपाला
यत्ता आत्तशरासनाः ३२ गोधनानि पुरस्कृत्य शृंगाण्यापूर्य सर्वतः तूर्यघोषेण महता ययुः सहपुरो
हिताः ३३

विपर्ययस्मिंस्तत्र २९ एकधियो विप्रतिपत्तिरहिताः व्रजान्स्वाकटस्मृहाद्रूढाः शकटान्यारोपितपरिच्छदाः ये
ते ३१ यत्ताः कृतप्रयत्नाः ३२ साम॥

रत्नैः नवैः कुचगतैः कुंकुमैः कांतियोगतः रत्नेषु कुचेषु यत्कुंकुमं तेन कांतियोगमासिनिता ॥३४॥ व्रजवासं गोकुल
वासिनिस्थानम् ॥३५॥ स्वकालेन नतयोगकालेन ॥३७॥ अथ कौमारलीलां वर्णयति अवदूरेत्यादिना ॥३८॥ क्षेपणैः

गोप्यो रूढरथा नूत्नकुचकुंकुमकांतयः ॥ कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककंठ्यः सुवाससः ॥३३
यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते ॥ रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके ॥३४॥
वृंदावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहं ॥ तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्धचंद्रवत् ॥३५॥ वृंदावनं गो
वर्द्धनं यमुनापुलिनानि च ॥ वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप ॥३६॥ एवं व्रजौकसां प्रीतिं य
च्छन्तौ बालचेष्टितैः ॥ कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ बभूवतुः ॥३७॥ अवदूरे व्रजभुवः सह गोपालदार
कैः ॥ चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ॥३८॥ क्वचिद्वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतोः क्वचि
त् ॥ क्वचित्पादैः किंकिणीभिः क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ॥३९॥ वृषायमाणौ नर्दंतौ युयुधाते परस्प
रम् ॥ अनुकृत्य रुतैर्जंतूंश्चेरतुः प्राकृतौ यथा ॥४०॥ राम ॥ रामाय नमः ॥ राम ॥ राम

बिल्वामलकादिभिः किंकिणीयुक्तैः पदैः वृषपतनादयतः वत्सपाला एव हि जनाः केवलादिपिहिताः वृषपत्रूपमनुकु
र्वन्तिः सह ॥४०॥ स्वयमपि नर्दयन् वृषायमाणौ नर्दंतौ तस्त्वकारिशब्दान् कुर्वंतौ युयुधाते रुतैर्यः रुतैः शब्दैः जंतून् समनुकृत्य

भा द
पू टी
५२

मुग्ध इवाजानन्निव शनैरासदत् समीपमागतान् ॥ ५२ ॥ अपरपादाभ्यां सलांगूलो यथा भवति तथा गृहीत्वा ॥ ५३ ॥ स

कदाचिद्यमुनातीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः ॥ वयस्यैः कृष्णबलयोः जिघांसुर्दैत्य आगमत् ॥ ५१ ॥ तं वत्स
रूपिणं वीक्ष्य वत्सयूथगतं हरिः ॥ दर्शयन् बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥ ५२ ॥ गृहीत्वापरपादाभ्यां
सहलांगूलमच्युतः ॥ भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोद्गतजीवितं ॥ ५३ ॥ स कपित्थैर्महाकायः पात्यमानैः
पपात ह ॥ तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ५४ ॥ देवाश्च परिसंतुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षि
णः ॥ तौ वत्सपालकौ भूत्वा सर्वलोकैकपालकौ ॥ ५५ ॥ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयंतौ विरेजतुः ॥ ५६
स्वं स्वं वत्सकुलं सर्वे पाययिष्यंत एकदा ॥ गत्वा जलाशयाभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलं ॥ ५७ ॥ ते तत्र ददृशुर्बा
ला महासत्वमवस्थितं ॥ तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नं गिरेः शृंगमिव च्युतं ॥ ५८ ॥ स वै बको नाम महानसुरो बक
रूपधृक् ॥ आगत्य सहसा कृष्णं तीक्ष्णतुंडोग्रसद्बली ॥ ५९ ॥ कृष्णं महाबकग्रस्तं दृष्ट्वा रामादयोर्भकाः ॥
बभूवुरिंद्रियाणीव विना प्राणं विचेतसः ॥ ६० ॥ तं तालुमूलं प्रदहंतमग्निवद्गोपालसूनुं पितरं जग
द्गुरोः ॥ चच्छर्द सद्योतिरुषाक्षतं बकः तुंडेन हंतुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ६१ ॥ राम ॥ राम राम

दैत्यं लोकानामेकौ मुख्यौ पालकौ ॥ ५५ ॥ प्रातराशः प्रातर्भोजनं तेन सहितौ ॥ ५६ ॥ अभ्याशं समीपं ॥ ५७ ॥ रामादयोर्भकाः ॥ ६० ॥

तेऽध्याः चुंबेर्वीरणवत्त निर्ग्रथ्यित्वणा विशेषवत ॥५१॥ समीडिरेन हवुः आनकैः शंखैर्नैषश्च संस्तवैः सह ॥५३॥ संस्थानमागतं श्रा
णमिव हर्षं सं चक्षणीयपरवीक्षितः ॥५४॥ अतिप्रियेण प्रीत्या आहूता प्रेमागतमिव स्तोकां नरादागतमिव तत्पितामिश्चरपानित्र

तमापतंतं समिनिरत्नं तं डयो दोर्भ्यां वकं कं समस्वं समतां गतिः ॥ पापमानं वोलेषु इदारलील या समुद्वावहोवी
रणावहिर्वोकसां ॥५१॥ न दावकारीसुरलोकवासिनः समाकिरत्नं दनमल्लिकादिभिः ॥ समीडिरे चानक
शंखसंस्तवैः तद्वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ॥५२॥ मुक्तं वकास्यादुपलभ्य बालका रामादयः प्रा॥
णमिवेंद्रियाणगणः ॥ स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः ॥५४॥ श्रुत्वा
नांद्विस्मितं गोपाः गोप्यश्चातिप्रियादृताः ॥ प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षंत तृषितेक्षणाः ॥५५॥ अहो व
तास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् ॥ अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥५६॥ अथाप्यभिभवंत्ये
नं नैव ते घोरदर्शनाः ॥ जिघांसयैनमासाद्य नश्यंत्यग्नौ पतंगवत् ॥५७॥ अहो ब्रह्मविदां वाचो नासत्याः
संति कर्हिचित् ॥ गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ॥५८॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम

स्ते पिबंतीर्वइत्तणाविर्यषाते ॥५५॥ अहो वनेत्यादि स्मोकत्रयस्पेतिनेरह यद्भूत्यनेनान्वयः ॥ अप्येवं नेषामेवानिष्टमासी
त ॥ यतस्तेः पूर्वमस्येषां भयं कृतं ॥५६॥ अथ घोरदर्शना अपि नाभिभवंतीति न धर्षयंति ॥५७॥ गर्गो यदाह तस्मान्नेदात्मनो एवंते

ननपपयसमासर्गानिकताहि ॥ ५२ ॥

भा द
पु टी
४५

इति श्रीभागवते दीपिकायां दशमे एकादशः ॥ द्वारदेशोनु महाशैलपर्वपुधरमद्यासुरं ॥ वत्सपालगिलं कुर्वन् योगाद्देहं त्रिनिवर्णये ॥ महान्धकगलक्रीडा केवलं सन्न कौतुकं ॥ इति काघाम्रा मुखेभ्यः सर्वः प्रविशद्धरिः ॥ कोचित्कदाचिद्वनाशाय व

इति नंदादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा ॥ कुर्वंतो रममाणाश्च नाविंदन् भववेदनाम् ॥ ५९ ॥ एवं वि-
हारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे ॥ पलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ॥ ६० ॥ वत्सपृष्ठगते ह्यन्यदा।
सत्वं भासुरं हरिः ॥ मुनिपृष्ठगते वाहन्नप्रपंचं दंभिनां बकम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे
एकादशोऽध्यायः ॥ श्रीशुक उवाच ॥ क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्स-
पान् ॥ प्रबोधयन् शृंगरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरस्सरो हरिः ॥ १ ॥ तेनैव सा-
कं पृथुकाः सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः ॥ स्वकान्सहस्रोप-
रिसंख्ययान्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा ॥ २ ॥ कृष्णवत्सैरसंख्या-
तैर्यूथीकृत्य स्ववत्सकान् ॥ चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्र तत्र ह ॥ ३ ॥ फलप्रवालस्तबकसुमनःपि-
च्छधातुभिः ॥ काचगुंजामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ॥ ४ ॥ राम

न सर्व प्रथमं भोजने कर्तुं ॥ १ ॥ तेनैव शृंगरवेण चारुणा साकं पृथुकाः बालकाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक्यशिक्यं रम्याः
शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् ॥ २ ॥ काचादिभिः एवं मातृभिर्भूषिता अपि फलादिभिरात्मानम्

गुल्मेन तः चोरयन्तः ५ यदि दूरं गतः कृष्णो भवति तन्नहीति ६ ध्मातो वादयन्तः शृंगैः सह ७ विक्रायाभिः पदिका
द्यादिभिः कलापिभिर्मयूरैः ८ केशावालान् ह्रस्वशाखामूलेषु मानानि गायन्तो लोपलापि इयाकर्षन्तः लांगूलान्युक्तं
वेन्तः सह द्रुमानारुहन्तः विकुर्वन्तः दन्तरदी भृकुटिगिर्जृम्भादिभिः तैः सहैव विकारान् कुर्वन्तः पलाशिषु वृक्षेषु प्लवन्तः शाखाया
शाखान्तरम् अभिगच्छन्तः ९ प्रतिच्छायाप्रतिबिम्बानि स्वेन तत्सह वानरा १० नानाविधि स्मिन्तः स्नानं अकरोतु इत्येनाभिनंदति इत्या।

गुल्मेन तोयं स्मृति कियादीन् तानानारावा विद्विषः नत्र तत्पाश्च पुनर्दूरा हसन्तश्च पुनर्देवदुः ५ यदि दूरं
गतः कृष्णस्तावन्न तोभेद्वयायन्ते अहं पूर्वमहं पूर्वमिति संस्पर्शेभिरे ६ वेणिवेणुग्लावादयन्तो ध्मातः शृं
गानि केचन केचिद्भृङ्गैः प्रगायन्तः कूजन्तः कोकिलैः परे ७ विक्रायाभिः प्रधावन्तो गच्छन्तः साधु हंस
कैः बकैरुपविशन्तश्च नृत्यन्तश्च कलापिभिः विकर्षन्तः कीशबालानारोहन्तश्च तैर्द्रुमान् विकुर्वन्तश्च
तैः साकं प्लवन्तश्च पलाशिषु ८ साकं भेकैर्विलंघन्तः सरितः स्रवसंप्लुताः हसन्तश्च प्रतिच्छायाः शपन्त।
श्च प्रतिस्वनान् १० इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यं गतानां परदैवतेन मायाश्रितानां नरदारकेण
साकं विजह्रुः कृतपुण्यपुञ्जाः ११

मिति सतां विदुषां ब्रह्मसुखानुभूत्या अनुभूतिस्वरूपतया स्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः भक्तानां परदैवतेन आत्मप्रदेन आये
न मायाश्रितानां तु नरदारकतया प्रतीयमानेन सह विजह्रुः कृतानां पुण्यानां पुंजाः राशयो येषां ते एवं त्रिविधो विदत्यनत्र भव
त्व भक्तानामतिगौरवेणैव भजनेनैतेनैतेन सह विजह्रुः अहो गोपानां भाग्यमिति भावः ११ राम राम राम

भा० १० बहुजन्मभिः कृच्छ्रेण धृतात्मा मनो यैस्तैर्योगिभिरप्यलभ्यः अगम्यः ॥१२॥ सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमा असहमानः कथं
पू टी भूतः यस्मात्तैः अन्तरन्तःकरणे दैत्यैर्नाम्नैतरपि तन्नामस्तुभीतैरमरैः प्रतीक्ष्यते कदायं मरिष्यति कदाचिदिति ॥ यद्वा कथंभूतैः सुख
५५ क्रीडनेऽपि न सुखं न हरे रमेर्यैः प्रतीक्ष्यते विचिन्त्यते पीतामृतैरपि निजजीवितेप्सुभिः ॥ अयं भावः नामृतपानमात्रेण जीवनसि
द्धत्वं भवति किंतु भगवल्लीलानुस्मरणेनेति तदेव नित्यमन्तः चिन्तयन्तीति ॥१३॥ कृष्णमुखानर्भकान्दृष्ट्वा सन्निश्चि

यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतो धृतात्मभिर्योगिभिरप्यलभ्यः ॥ स एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः किं वर्ण्यते
दिष्टमतो व्रजौकसां ॥१२॥ अथाघनामाभ्यपतन्महासुरस्तेषां सुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः ॥ नित्यं यदन्त
र्निजजीवितेप्सुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते ॥१३॥ दृष्ट्वार्भकान्कृष्णमुखानघासुरः कंसानुशिष्टः स
बकीबकानुजः ॥ अयं तु मे सोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनं सबलं हनिष्यते ॥१४॥ एते यदा मत्सुहृदोस्ति
लापः कृतास्तदा नष्टसमा व्रजौकसः ॥ प्राणे गते वर्ष्मसु का नु चिन्ता प्रजासवः प्राणभृतो हि ये ते ॥१५॥

वस्थां निश्चित्य आजगरं वपुर्धृत्वा तेषां गमनापायाय पथि स्थित इति निरूपणीयश्लोकगणेनान्वयः कंसेनानुशिष्टः प्रहितः बकी पूत
ना बकश्च यस्य ॥ तदाह ॥ अयं त्विति ॥ सार्धेन मम ययोर्द्वयोः स्थाने एनं कृष्णं ससैन्यं वत्सपालसहितं हनिष्यामि ॥१४॥ ननु तेन
यापि व्रजस्थाः स्थास्यन्त्येव इत्याह एतेनेति तिलापः कृताः तिलोदकेन यावत्सिताः वर्ष्मसु देहेषु प्रजासवः येषां

सयोजननायामे येननश्रमात्सदेहे ध्रुवं खुत्कंचननन्महादिवनपीवरं ध्याने प्रमारितं ग्रहानुस्समानं यस्मि स्तन ॥ १६ ॥ अङ्गनमि
निसद्रुक्मे नदेवदर्शयितुं विशिनिष्टधरायामधरोष्ठायस्मसः नलदेष्टुन्नेगोष्ठायस्मसः ॥ दर्योर्विद्रुमाननेस्तोनेत्मः किंणोयस्म
सः ॥ गिरेः शृंगमारोहं स्तुयस्मसः ध्यानवदोनतांस्यस्मसः विननाध्वजिह्वायस्मसः ॥ रुषाक्रोधेनानिलवानश्वासोयस्मसः प

इति स्वस्माजगारं व्रहद्गुः सयोजननायाममहाद्रिपीवरं ॥ ध्यानाङ्गुनेत्याग्रग्रहाननं नदापथि व्यरोतग्रस्मनाग
यारतन ॥ १६ ॥ धराधरोष्ठाजनलदोन्नदोष्टदर्यानुनांनोगिरिशृंगदष्टुः ॥ ध्यानांनताष्यविननाध्वजिह्वोरुषानि
लश्वासस्वेदाम्बुसंयुः ॥ १७ ॥ दष्टुानेनाहृतस्सेवमनाद्रदावकम्प्रितो ॥ यातात्तजगरसद्रनेनात्रसनेस्मलीलया
॥ १८ ॥ सुहोमित्राभिगानदनसन्नवक्तूः दंष्ट्राः स्थितम् ॥ श्रस्मन्नं ग्रसन्ध्यालनेत्रयनेनवा ॥ १९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम

रुषाःनिश्वासोदुःखयोस्मोयस्मसः दवदृष्टिर्गिरिनथ्यैः रुषानिलश्वासमस्मासोदवेनलोप्सुति ॥ १७ ॥ वस्तुतः अजगरमेव
आननेन्द्रुहष्टावृन्दावनस्थश्रीः सपदेषादनिभान्यामनाविपरीतत्वान्नाजगररूपेणाहश्येनानन्नेहुन्नेवन्तः ॥ १८ ॥ उत्सेन्ना
वप्रस्थान्नापदाभ्यांवाहुः पंचभिरहोरनिसन्नवक्तूदंसश्राभासमिदंनवानताप्यस्मन्नेग्रसनायश्यानं यद्यालनं इतद
ष्टेतिवा ॥ १९ ॥

भा द
सू टी
५६

त्रिष्विनंतनथैवत्याह समस्यमिति ॥ स्वके कोरागरक्षं घनस्तुन्नेरोहवन्त्यपत ॥ नस्यहेन स्पृशतिकायधारुणेरोधः स्प
र्शं स्पर्धरोहवत्स्यपतेतिसर्वज्ञान्वयः इति ॥ २० ॥ रक्षि भ्यो त्रोह प्रोनाभ्यां प्रतिसंधनेनस्वतयावत्तेनेनगोदेशिगिरि
दैवौतस्य वालस्य दंष्ट्राभिः स्पर्धमाने ॥ २१ ॥ आह्लनायाम समार्गः विस्तृतो देश्रेवानुमार्गः प्रतिगज्जेति प्रतिसंधेने स
घास्येगानां मध्यगतन मेधकारश्रेतराक्षे आननमध्यं प्रतिगजेति ॥ २२ ॥ दावेनोस्मरस्वरवानोयं दावाग्निदग्धानां

स्वयमवेकतारक्षामुन्नत्राहन्वहने ॥ अधराहन्तुवरोधस्तन्यतिकाययारुणं ॥ २३ ॥ प्रतिसंधेनेह
किंभ्यां सस्वामस्वेनतोदरे ॥ तेनु स्पृष्टगालयोग्येनाहत्वदंष्ट्राभिः स्वपरपत ॥ २४ ॥ आह्लनायामसमा
र्गेयेर स्तनोप्रतिगज्जेति ॥ एषामंतरो तं ध्यानमेतद पंतरोत्तरे ॥ २५ ॥ दावोस्मरस्वरवत्तोयं स्वामसवज्ञा
तिपरपन तहृदयसन्नदुंगो धोप्यंतरमिषगंधवत ॥ २६ ॥ अस्मान्किमतश्रुतिमतानिविषाणयंतस्था
वेहकवहिनेस्वाति ॥ तृणादग्नेनिवकारिश्रुपन्यस्तवं वीरस्यावृहसंतः कारनाडनानुयुः ॥ २७ ॥ इत्य
मित्यातथ्यमतत्त्वभाषितेश्यान्नाविविंसोमस्यषायते ॥ रहोविदित्वाखिललोकहस्तेव

[illegible]

[illegible]

सृक्षांभ्यां योदुर्गंधः स्फपवस्पर्शसां नगे नामिषगंधवज्ञानि ॥ २८ ॥ एवं समस्येवाज्ञमारमनयोस्वेहस्य निर्भयायायुः
किंयसि नातृप्ति प्रसि ॥ अनेन चीकस्येनहं नाबकारे रूपत्वामनीयं सुखं ॥ २९ ॥ नस्य स्वत्र पेन स्यायेतीत्यतत्त्वाः ॥ अ
नृपाव स्तुनः सपुवपुरस्तर एव मृषायते स्वानामस्पेस्ताहृ स्वत्वगोचरत्वेन प्रतीयतइति ॥ ३० ॥ षांभाषितमिस्यंत्र
तथ्यमयथार्थस्कत्वाभावानि निविविविम्सलानां रतार्थमनो निदधे ॥ नात्रिरोहं वारयितेऽम्मोदधेयावज्ञावत्साविषा

[illegible]